

EV YÖNETİMİ

(OECONOMICUS)

XENOPHON

Grekçeden İngilizceye Çeviri

E. C. MARCHANT

İngilizceden Türkçeye Çeviri

Dr. Selahattin AYDAR

ilâhiyât

ilāhiyāt

ilâhiyât 1850

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Ev Yönetimi (Oeconomicus)

Xenophon

Grekçeden İngilizceye Çeviri
E. C. MARCHANT

İngilizceden Türkçeye Çeviri
Dr. Selahattin AYDAR

Editör: Doç. Dr. Nusret Taş

E-ISBN 978-625-8568-95-0

1. Versiyon: Nisan 2026

Sertifika No: 44396

Mizanpaj ve Uygulama: TAVOOS

Kapak: TAVOOS

ilâhiyât

Fora İş Merkezi, 1354. Cadde No: 138/5, 06378

Ostim/Ankara

Tel: (0312) 439 01 69

www.ilahiyatyayin.com

editor@ilahiyatyayin.com

satis@ilahiyatyayin.com

www.instagram.com/ilahiyatyayin

EV YÖNETİMİ (OECONOMICUS)

XENOPHON

**Grekçeden İngilizceye Çeviri
E. C. MARCHANT**

**İngilizceden Türkçeye Çeviri
Dr. Selahattin AYDAR**

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
EV YÖNETİMİ	
MÜLK (TAŞINMAZ MAL) YÖNETİMİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA	9
I. BÖLÜM	10
II. BÖLÜM	16
III. BÖLÜM	21
IV. BÖLÜM	25
V. BÖLÜM	30
VI. BÖLÜM	34
VII. BÖLÜM	37
VIII. BÖLÜM	44
IX. BÖLÜM	49

X. BÖLÜM	53
XI. BÖLÜM	56
XII. BÖLÜM	61
XIII. BÖLÜM	65
XIV. BÖLÜM	68
XV. BÖLÜM	70
XVI. BÖLÜM	73
XVII. BÖLÜM	76
XVIII. BÖLÜM	80
XIX. BÖLÜM	83
XX. BÖLÜM	88
XXI. BÖLÜM	93

ÖN SÖZ

İlk dönem sistematik İslam ahlak felsefesi eserleri, özellikle Tûsî'nin Ahlâk-ı Nasırî adlı eserinden itibaren *ahlak ilmi* (bireysel yönetim), *ev yönetimi* ve *toplum (devlet) yönetimi* olmak üzere üç kısma ayrılmış durumdadır. Yapılan araştırmalar, genel olarak İslam ahlak felsefesi eserlerinde dile getirilen temel teorilerin Antik Yunan düşünürlerinin konuyla ilgili görüşlerini yansıtan esere dayandığını göstermektedir. Bu durum, bizi söz konusu kaynaklara ulaşmaya sevk etti. Bu bağlamda Arisoteles ve Bryson'un İslam medeniyetinin ilimleri tedvin döneminde Arapçaya "*Tedbîrü'l-Menzil*" (*Ev Yönetimi*) adıyla çevrilen eserlerini Türkçeye çevirerek Arapça metinleriyle birlikte yayınladık. Ardından İbn Sînâ'nın aynı konuyla ilgili "*Kitâbu's-Siyâse*" adlı eserini ("*Ev Yönetimi*" adıyla) Türkçeye çevirerek yayınladık. Bunun yanı sıra Fârâbî'nin, çok detaylı olmamakla birlikte *kişinin kendisini, ayrıca alt ve üstleriyle ilişkilerini yönetme* konularını ele alan "*Risâle fi'-Siyâse*" adlı eserini Türkçeye çevirerek Arapça metniyle birlikte yayınladık. Konuyla ilgili çeviriler serisini tamamlamak adına bu eserlerden önce yazılan ve konuyla ilgili günümüze ulaşan ilk eser olan Xenophanes'in "*The Oeconomicus*" (*Ev Yönetimi*) adlı eserini de Türkçeye çevirip yayınlamaya karar verdik.

Çeviri sürecinde, yazara ait ifadeleri aktarmakla birlikte cüm-

lenin anlam bütünlüğünü korumaya dikkat ettik. Örneğin bazen cümlelerin anlam bütünlüğünü sağlamak için asıl metinde yer almayan isim/sözcük veya ifadeleri parantez içinde kullandık. Ayrıca asıl metin, konuşma/diyalog şeklinde olduğu için bazen cümleler kesik veya devrik olabilmektedir. Bu problemi aşmak için anlam bütünlüğünü korumaya çalışmakla birlikte çoğu zaman devrik cümleleri, kurallı cümleler halinde çevirmeye gayret ettik.

Yazarın, **yaklaşık iki bin beş yüz yıl önce ev yönetimi konusuyla ilgili ortaya koyduğu tabloları** gören her okuyucu ve alan araştırmacısının da bu eseri okurken bizim gibi manevi haz alacaklarına inanıyoruz. Merak duygularınızı canlı tutmak için eserde resmedilen tabloları tasvir etmek yerine sizi bu tablolarla baş başa bırakmayı tercih ediyoruz. Bu duygularla çevirimizin hayırlara vesile olmasını dileriz.

Editör
Doç. Dr. Nusret Taş
Nisan-2026

EV YÖNETİMİ¹
MÜLK (TAŞINMAZ MAL) YÖNETİMİ ÜZERİNE
BİR TARTIŞMA

¹ Bu çalışma, Grekçeden İngilizceye çevrilen ve Grekçe nüshasıyla birlikte yayınlanan "Xenophon, "Oeconomicus", çev. E. C. Marchant, *Xenophon: Memorabilia, Oeconomicus, Symposium, Apology* (London: Harvard University Press, 1997), 361-525" adlı yayının çevirisidir.

I. BÖLÜM

Bir keresinde onun (Sokrates'in)² mülk yönetimi konusunu (Critobulus ile) şu şekilde tartıştığını duydum.

(Sokrates):³ "Söyle bana, Critobulus, mülk yönetimi tıp, demircilik ve marangozluk gibi bir bilgi dalının adı mıdır?"

Critobulus: "Sanırım öyle."

(Sokrates): "Mülk yönetiminin işlevinin tıpkı diğer mesleklerden (sanatlardan) her birinin işlevi gibi olduğunu söyleyebilir miyiz?"

Critobulus: "Şey, sanırım iyi bir mülk yöneticisinin işi, kendi mülkünü iyi yönetmektir."

(Sokrates): "Evet, peki ya başka (bu işten anlayan) biri (başkasının) mülkünün başına getirilirse isterse onu da kendi mülkünü yönettiği kadar iyi yönetemez mi? (Örneğin) marangozluktan anlayan biri, başkası için de tıpkı kendisi için yaptığı işin aynısını yapabilir. Dolayısıyla iyi bir mülk yöneticisi de öyle yapabilir diye düşünüyorum."

(Critobulus):⁴ "Sanırım öyle, Sokrates."

² Parantez içindeki ifadeler, ana metinde yer almayan, ancak anlam bütünlüğünü sağlamak, dolayısıyla okuyucunun yanlış anlamasını engellemek amacıyla tarafımızca eklenmiştir (çevirenin notu).

³ Parantez içindeki ifadeler, ana metinde olmayıp tarafımızdan eklenmiştir (çevirenin notu).

⁴ Parantez içindeki ifadeler, ana metinde olmayıp tarafımızdan eklenmiştir (çevirenin notu).

(Sokrates): “Öyleyse tıpkı bir başkasına ev inşa ederek para kazanabilen birisi gibi bu sanatı bilen birisi de kendine ait mülkü olmasa bile başka birinin mülkünü yöneterek para kazanması mümkün değil midir?”

(Critobulus): “Evet, elbette, bir mülkü devraldıktan ve tüm giderleri ödedikten sonra geriye kalanı (bakiyeyi) artırarak mülkü büyütürse iyi bir ücret alırdı.”

(Sokrates): “Peki, şimdi mal varlığı derken neyi kastediyoruz? Evle aynı şey midir, yoksa ev dışında sahip olunan her şey de mal varlığının bir parçası mıdır?”

(Critobulus): “Şey; bence mal varlığı farklı şehirlerde olsa bile bir insanın sahip olduğu her şey onun mal varlığının bir parçasıdır.”

(Sokrates): “Bazı insanların düşmanlara sahip olduğunu söyleyemez miyiz?”

(Critobulus): “Elbette; hatta bazılarının çok sayıda düşmanı vardır.”

(Sokrates): “Düşmanlarını da mal varlıklarına dâhil edelim mi?”

(Critobulus): “Bir insanın düşmanlarının sayısını artırmak için ücret (maaş) alması gerçekten saçma olurdu!”

(Sokrates): “Çünkü biliyorsun, biz bir insanın mal varlığının onun mülküyle aynı olduğunu varsaymıştık.”

(Critobulus): “Elbette bununla kastettiğimiz, onun sahip olduğu iyi şeylerdir. Hayır, tabi ki bir insanın sahip olabileceği kötü şeylere mal varlığı demem.”

(Sokrates): “Mal varlığı kelimesini sahibine yarar sağlayan her şey için kullanıyor gibi görünüyorsun.”

(Critobulus): “Elbette. Ama zararlı olanı zenginlikten ziyade kayıp olarak görüyorum.”

(Sokrates): “Öyleyse, bir adam bir at satın alır ve nasıl idare edeceğini bilmiyorsa ve bu yüzden sürekli attan düşüp binmeye çalışırken kendini yaralıyorsa at onun için zenginlik değildir, değil mi?”

(Critobulus): “Hayır, eğer zenginliğin iyi bir şey olduğunu varsayarsak.”

(Sokrates): “Buna göre emeğinin kayıpla sonuçlandığı bir şekilde çalışan bir adam için toprak da zenginlik değildir.”

(Critobulus): “Elbette. Bizi beslemek yerine aç bırakıyorsa toprak bile zenginlik değildir.”

(Sokrates): “Aynı şey koyunlar için de geçerli olacaktır, değil mi? Öyleyse bir insan koyun yetiştiriciliğinden habersiz olduğu için zarar ederse koyunları da onun için zenginlik sayılmaz, değil mi?”

(Critobulus): “Bence sayılmaz.”

(Sokrates): “Öyleyse görüşün şu şekilde görünüyor: Yararlı olan zenginliktir, zararlı olan zenginlik değildir.”

(Critobulus): “Kesinlikle öyle.”

(Sokrates): “Yani, aynı şeyler, onları nasıl kullanılacağını bilip bilmeyene göre hem zenginlik hem de zenginlik olmayan şeyler olabiliyor. Örneğin bir flüt, onu çalmayı bilen biri için zenginliktir, ama bilmeyen biri için ise yaramaz taşlardan farksızdır.”

(Critobulus): “Doğru, satmadığı sürece.”

(Sokrates): “Şimdi görüyoruz ki kullanımını bilmeyen kişiler için bir flüt, satarlarsa zenginliktir, ancak satmak yerine onu elde tutarlarsa zenginlik değildir.”

(Critobulus): “Evet, Sokrates. Ve argümanımız tutarlı, çünkü karlı olanın zenginlik olduğunu söyledik. Çünkü bir flüt, satılmazsa zenginlik değildir, çünkü işe yaramazdır. Satılırsa zenginlik olur.”

(Sokrates): “Evet... Satmayı biliyorsa. Ama yine de kullan-

mayı bilmediği bir şey için onu satarsa sana göre bu satış bile onu zenginliğe dönüştürmez.”

(Critobulus): “Demek ki Sokrates, kullanımını bilmeyen biri için paranın bile zenginlik olmadığını ima ediyorsun... **Ve sanırım bu konuda benimle aynı fikirdesin; zenginlik, insanın kendisinden fayda sağlayabileceği şeydir.**”

(Sokrates): “Peki, bir insan parasını, kendisini beden, ruh ve malvarlığı bakımından daha kötü duruma düşüren bir metres satın almak için kullanırsa parası ona nasıl fayda sağlayabilir ki?”

(Critobulus): “Hiçbir şekilde! Ancak yenildiğinde insanı deliliğe sürükleyen itüzümü denen otun zenginlik olduğunu savunmaya hazır olursak o başka.”

(Sokrates): “Öyleyse Critobulus, **parayı nasıl kullanılacağını bilmeyen biri için para uzak tutulmalı ve zenginliğe dâhil edilmemelidir. Peki ya arkadaşlar? Eğer onlardan nasıl faydalanılacağını bilen biri varsa onlara ne ad verilmelidir?**”

(Critobulus): “Elbette, servet ve eğer sığırlardan daha faydalı oldukları doğruysa sığırlardan çok daha fazla zenginliktir. Evet, söylediklerinden düşmanların da onlardan zenginlik elde edebilen herkes için servet olduğu sonucu çıkıyor. Evet, benim görüşüm böyledir.”

(Sokrates): “Öyleyse **iyi bir mülk yöneticisinin görevi, düşmanlarla nasıl başa çıkacağını bilmektir ki onlardan da fayda elde edebilsin.**”

(Critobulus): “Kesinlikle.”

(Sokrates): “Aslında, Critobulus, birçok özel kişinin ve birçok hükümdarın da servetlerinin artmasını savaşa borçlu olduğunu fark etmememiz mümkün değil.”

(Critobulus): “Evet, buraya kadar tamam, Sokrates. Ama bazen bilgiye ve imkânlarla sahip kişilerle karşılaşırız ve bu kişiler çalışırlarsa servetlerini arttırabilirler. Ancak bunu yapmak

istememezler. (Böyle yapanlara) sonuç olarak bilgilerinin onlara hiçbir fayda sağlamadığını görürüz. Buna ne diyeceğiz? Bu gibi durumlarda, onların ne bilgileri ne de malları zenginlik sayılmaz, değil mi?”

(Sokrates): “Yoksa köleler hakkında bir tartışma başlatmaya mı çalışıyorsun, Critobulus?”

(Critobulus): “Hayır, kesinlikle değil. Ben en azından yüksek soydan sayılan bazı kişilerden bahsediyorum. Savaş veya barış sanatlarında yetenekli kişilerin olduğunu gözlemliyorum. Ancak bunlar yeteneklerini kullanmaya isteksizler ve bence bunun nedeni, üzerlerinde hiçbir efendilerinin olmamasıdır.”

(Sokrates): “Ne yani, refah için dualarına ve kendilerine fayda getirecek şeyleri yapma arzularına rağmen onları yöneten güçler tarafından niyetlerinde engellenmiyorlar mı?”

(Critobulus): “Peki, bu görünmez yöneticiler kim olabilir?”

(Sokrates): “Hayır, görünmez değil, aksine açık ve gizlenmemişler. Üstelik çok kötü yöneticiler. En azından tembelliği, ahlaki korkaklığı ve ihmalkârlığı birer erdemsizlik olarak görürsen. **Dahası** kumar ve kötü arkadaşlarla takılmak gibi **zevk kılığına girmiş gibi görünen bir dizi aldatıcı şeyler de vardır. Bunların tuzağına düşenler zamanla, bu aldatmacaların aslında ince bir zevk perdesi altında gizlenmiş acılar olduğunu ve üzerlerindeki etkileriyle onları tüm verimli işlerden alıkoyduğunu fark ederler.**”

(Critobulus): “Ama Sokrates, enerjisi bu etkilerden etkilenmeyen, hatta çalışmaya ve gelir elde etmeye hevesli olan başka insanlar da vardır. Yine de mallarını tüketirler ve çeşitli zorluklarla boğuşurlar.”

(Sokrates): “Evet, onlar da köledirler ve kölelikleri gerçekten de çok ağırdır. **Kimisi oburluğa, kimisi şehvet düşkünlüğüne, kimisi içkiye, kimisi de aptalca ve pahalı hırsılara esir düşmüştür.** Bu tutkuların, pençesine düşen her kişi üzerinde-

ki hâkimiyeti o kadar serttir ki kendilerini güçlü ve çalışmaya muktedir gördükleri sürece, emeğinin tüm kazançlarını ona ödemeye ve kendi arzuları için harcamaya zorlarlar. Ancak çalışamayacak kadar yaşlı olduğunu anladıkları anda, onu sefalet içinde bir yaşlılığa terk ederler ve boyunduruğu başka omuzlara takmaya çalışırlar. Ah, Critobulus, **bu tiranlara karşı özgürlüğümüz için bizi köleleştirmeye çalışan silahlı adamlar gibi ısrarla savaşmalıyız.** Gerçekten de açık düşmanlar, beyefendi olabilirler ve bizi köleleştirdiklerinde bizi terbiye ederek hatalarımızdan arındırabilir ve gelecekte daha iyi bir yaşam sürmemizi sağlayabilirler. Ama bunlar gibi kadınlar (metresler) üzerlerinde egemenlikleri olduğu sürece insanların bedenine, ruhuna ve mal varlığına musallat olmaktan asla vazgeçmezler.”

II. BÖLÜM

Söz şimdi Critobulus'taydı ve şöyle devam etti:

(Critobulus:) "Sanırım bana bu tür tutkular hakkında yeterince bir şeyler anlattın ve kendimi incelediğimde, sanırım onları oldukça iyi kontrol altında tutuyorum. Bu nedenle **malvarlığımı artırmak için ne yapmam gerektiği konusunda bana tavsiyede bulunursan** senin metresler dediğin o şeylerin bana engel olacağını sanmıyorum. Bu yüzden **bana verebileceğin her türlü iyi öğüdü vermekten çekinme Sokrates.** Tabii, zaten yeterince zengin olduğumuzu ve daha fazla paraya ihtiyacımız olmadığını düşünmüyorsan?"

(Sokrates:) "Ah, eğer beni de kastediyorsan **kesinlikle daha fazla paraya ihtiyacım olmadığını ve yeterince zengin olduğumu düşünüyorum.** Ama sen bana oldukça fakir görünüyorsun Critobulus, bazen sana acıdığımı söyleyebilirim."

(Critobulus:) "Peki, ne kadar ederdi, söyle bakalım Sokrates, senin malın bir satışta ne kadar ederdi, benimki ne kadar ederdi?"

(Sokrates:) "Şey, iyi bir alıcı bulursam, evim de dâhil olmak üzere tüm mallarımın beş minaya rahatlıkla satılabileceğini düşünüyorum. Seninki ise buna eminim, bunun yüz katından fazla ederdi."

(Critobulus:) "Bu değerlendirmeye rağmen senin gerçekten

paraya ihtiyacın olmadığını ve **benim yoksulluğuma acıdığını mı düşünüyorsun?”**

(Sokrates:) “Evet, çünkü benim mülküm ihtiyaçlarımı karşılamaya yeterlidir, ama **senin servetin üç katına çıksa bile yaşadığın hayat tarzını sürdürmek ve itibarını korumak için yeterli paranın olacağını sanmıyorum.”**

(Critobulus:) “Bu nasıl olabilir?”

(Sokrates:) “Çünkü, **ilk olarak** birçok büyük kurban sunmak zorunda olduğunu fark ediyorum; aksi takdirde, sanırım hem tanrılarla hem de insanlarla başını derde sokarsın. **İkincisi**, birçok yabancıyı cömertçe ağırlamak senin görevin. **Üçüncüsü**, yurttaşlara akşam yemekleri vermek ve hayırsızlık yapmak zorundasın, yoksa taraftarlarını kaybedersin. Dahası, devletin senden şimdiden ağır yükümlülükler talep ettiğini görüyorum: Atları beslemek, korolar ve jimnastik yarışmaları için para ödemek ve başkanlık görevlerini kabul etmek zorundasın ve eğer savaşta yabancıların masraflarını üstlenmen gerekiyorsa -çünkü bu görevin hamisi için masraf gerektirdiğine dair hiçbir kanıt yoktur. Eğer bir savaş çıkarsa biliyorum ki senden bir gemiyi donatmanı isteyecekler ve **ne-redeyse seni ezecek vergiler ödemeni isteyecekler**. Üstelik ne zaman senden beklenenleri yerine getiremezsen Atinalılar seni kesinlikle sanki onları soymuşsun gibi **cezalandıracaklar**. Bütün bunların yanı sıra **kendini zengin bir adam sanıyorsun**; paraya kayıtsızsın (ama) yine de sanki hiçbir maliyeti yokmuş gibi sevgililerin peşinden koşuyorsun. **İşte bu yüzden sana acıyorum** ve felakete sürüklenip yoksulluğa düşmeden korkuyorum. Şimdi, eğer paraya sıkışsam, eminim sen de benim kadar iyi biliyorsun ki **bardağımı taşırmaya yetecek kadar az katkıyla bile yardım edecek pek çok kimse bulurdum. Ama dostların, kendi hanelerini sürdürmek için sen-**

den çok daha iyi imkânlarla sahip olmalarına rağmen yine de senden yardım bekliyorlar.”

(Critobulus): “Buna itiraz edemem, Sokrates... Ama artık beni ele alıp gerçekten acınacak bir duruma düşmememi sağlamanın zamanı geldi.”

Bunun üzerine Sokrates haykırdı: “Ne tuhaf, Critobulus, biraz önce zengin olduğumu söylediğimde bana gülmüştün, sanki zenginliğin anlamını bile bilmiyormuşum gibi davranmış, durmadan karşı çıkmış ve sonunda beni haksız olduğuma ikna ederek sahip olduklarımın seninkilerin yüzde birinden bile az olduğunu kabul ettirmiştin. Şimdi ise benden seni elime almamı ve kelimenin tam anlamıyla yoksul bir adam olmaktan seni kurtarmamı istiyorsun. Garip değil mi?”

(Critobulus): “Peki, Sokrates, görüyorum ki sen zenginliğin nasıl yaratıldığına dair bir yolu- bir denge kurmayı- anlıyorsun.”

(Sokrates): “Öyleyse küçük bir gelirle tasarruf eden bir kimse, sanırım büyük bir gelir söz konusu olduğunda çok daha kolay bir şekilde büyük bir fazlalık gösterebilir.”

(Critobulus): “Peki, ama az önceki konuşmamızda -bana tek bir kelime bile söyleme fırsatı vermediğin sırada- şunu söylediğini hatırlıyor musun: Bir insan atları nasıl yöneteceğini bilmiyorsa atlar onun için bir servet değildir. Aynı şekilde toprağı, koyunları, parası veya başka herhangi bir şeyi de onları nasıl idare edeceğini bilmiyorsa onun için servet sayılmaz. Şimdi bunlar gelir kaynaklarıdır. Nasıl olur da bunlardan herhangi birini nasıl yöneteceğimi bilebilirim ki? Yine de **bir insanın hiç serveti olmasa bile, ev/hane idaresi diye bir bilimin var olduğunu kabul etmiştik. Öyleyse bunu bilmeyi gerektiren sebep nedir?**”

(Sokrates): “Elbette aynı sebep ki bir adamın hiç flütü olmasa ve öğrenmek için hiç flüt ödünç almamışsa flüt çalmayı bilmez. Bu, benim mülk idaresi konusundaki durumum ile

aynıdır; çünkü hiç **servet sahip olmadığım için kendi çalgım üzerinden öğrenme fırsatım olmadı** ve sen bana teklif etmeye kadar kimse bana kendi çalgısını kullanmama izin vermedi. Sanırım yeni başlayanlar, üzerinde öğrendikleri lirleri bozmaya meyillidirler; ben de senin mülkünü kullanarak mülk yönetmeyi öğrenmeye kalkışırsam belki de onu senin için tamamen mahvedebilirim.”

(Critobulus): “Ah, Sokrates! ... Görüyorum ki zahmetli görevlerimin ağırlığını hafifletmek için bana herhangi bir yardım da bulunmaktan kaçınmaya heveslisin.”

(Sokrates): “Hiç de değil, hiç de değil... **Bildiğim her şeyi sana anlatmaya can atıyorum.** Diyelim ki **benden ateş istedin** ve yanımda ateş olmadığı için seni ateş bulabileceğiniz bir yere götürdüm; sanırım beni bu yüzden suçlamazdın. Ya da **su istedin** ve yanımda su olmadığı için seni su bulabileceğimiz başka bir yere götürdüm. Eminim ki bundan dolayı da beni suçlamazdın. Ya da varsayalım ki, benimle **müzik öğrenmek istedin** ve ben de seni benden çok daha yetkin, senden ders almaktan memnuniyet duyacak kimselere yönlendirdim. Bunu yaptığım için beni neden suçlayabilirsin ki?

(Critobulus): “Eğer adil olursam hiçbiri için suçlamazdım, Sokrates.”

(Sokrates): “Öyleyse, Critobulus, **şimdi öğrenmek istediğin şeyler için benden çok daha yetenekli olanlara seni yönlendireceğim.** Atina’da bulunan **çeşitli bilimlerin en büyük ustalarının kimler olduğunu bulmaya dikkat ettiğimi** özellikle itiraf etmeliyim. Çünkü bir keresinde aynı uğraşların bir durumda büyük yoksulluğa, diğerinde ise büyük zenginliğe yol açtığını gözlemlediğimde hayrete düştüm ve bunun ne anlama gelebileceğini düşünmeye değer buldum. Düşününce, bunların oldukça doğal bir şekilde gerçekleştiğini gördüm. Çünkü bu uğraşları umursamazca takip eden-

lerin zarara uğradığını gördüm ve kendilerini bunlara ciddi bir şekilde adayanların bunları daha hızlı, daha kolay ve daha kârlı bir şekilde başardığını keşfettim. Sanırım sen de bunlardan öğrenmeyi seçersen Tanrı'nın da yardımıyla, sen de iyi bir iş adamı olursun.”

III. BÖLÜM

Bunu duyan Critobulus haykırdı: “Sokrates, şimdi seni bırakmaya hiç niyetim yok, ta ki burada bulunan dostlarımızın huzurunda bana söz verdiğin şeyi beni tatmin edecek biçimde kanıtlayana kadar.”

(Sokrates:) “Peki o zaman, Critobulus, öncelikle bazı insanların işe yaramayan evler inşa etmek için büyük meblağlar harcadığını, diğerlerinin ise çok daha az parayla her bakımdan mükemmel evler inşa ettiğini sana kanıtlasam ne dersin? Bunu, mülk yönetimi idaresini oluşturan uygulamalardan biri olarak sana sunuyor sayılmaz mıyım?”

(Critobulus:) “Evet, elbette.”

(Sokrates:) “Peki ya sana bunun tamamlayıcısı olan, bazılarının çok sayıda pahalı eşyaya sahip olduğunu ve ihtiyaç duyduklarında bunları kullanamadıklarını, hatta bunların güvenli ve sağlam olup olmadığını bile bilmediklerini ve bu yüzden sürekli kendilerini ve hizmetkârlarını endişelendirdiklerini, diğer başkalarının ise daha fazla değil, hatta daha az şeye sahip olmalarına rağmen istedikleri her şeye sahip olduklarını göstersem?”

(Critobulus:) “Peki bunun sebebi nedir, Sokrates? Bunun sebebi, birinciler eşyalarını rastgele bir yerlere tıktırırılar, ikincilerin ise her şeyi düzenli bir şekilde bir yere yerleştirmeleri değil midir?”

(Sokrates:) “Evet, elbette, ama her yere değil, uygun olan yere özenle düzenlenmiş olarak.”

(Critobulus:) “Anladığım kadarıyla, bu da bir mülk yönetimi unsurudur.”

(Sokrates:) “Peki, sana ayrıca **bazı evlerde neredeyse tüm hizmetçilerin zincire vurulduğunu ve sürekli kaçırmaya çalıştıklarını, başka evlerde ise hiçbir kısıtlama altında olmadıklarını, çalışmaya ve görevlerinde kalmaya istekli olduklarını** göstersem ne dersin? Burada da sana mülk yönetiminin önemli bir etkisini gösterdiğimi düşünmez misin?”

(Critobulus:) “Evet, elbette; hem de fazlasıyla.”

(Sokrates:) “Aynı tür toprağı işleyenlerden **bazılarının** yoksulluk içinde yaşadığını ve çiftçilik yüzünden mahvolduklarını, **diğerlerinin ise** çiftçilikle geçindiğini ve istedikleri her şeye bolca sahip olduklarını biliyor musun?”

(Critobulus:) “Evet, elbette; çünkü belki bazıları parayı sadece gerekli şeyler için değil, sahibine ve mülküne zarar veren şeyler için de harcıyor.”

(Sokrates:) “Belki de böyle insanlar vardır. Ama ben daha çok, çiftçi olduklarını iddia etseler bile, gerekli masrafları bile karşılayacak paraları olmayanlardan bahsediyorum.”

(Critobulus:) “Peki bunun sebebi ne olabilir, Sokrates?”

(Sokrates:) “Seni **onların yanına da götüreceğim**; onları izlediğinde, sanırım sebebini anlayacaksın.”

(Critobulus:) “Elbette; yani, anlayabilirsem.”

(Sokrates:) “Öyleyse **izlemen ve deneyerek anlayıp anlamadığını sınınamam gerekir**. Şu an gözlemlediğim kadarıyla, bir komedi oynanacak olduğunda çok erken kalkarsın, oldukça uzun bir yol yürürsün ve beni de hevesle oyuna gitmeye zorlarsın. Ama gerçek hayatın böyle bir dramını seyretmem için beni bugüne kadar hiç davet etmedin.”

(Critobulus:) “Beni gülmünç buluyorsun, değil mi Sokrates?”

(Sokrates): “Eminim kendini çok daha gülünç buluyorsun. Peki ya sana bazılarının at besleyerek yoksulluğa düştüğünü, bazılarının ise bu sayede zenginleştiğini ve dahası kazançlarıyla övündüğünü göstersem?”

(Critobulus): “Ben de her ikisinin de örneklerini görüyor ve biliyorum; yine de ben kazançlı çıkanlardan değilim.”

(Sokrates): “Gerçek şu ki onları tıpkı trajedi veya komedideki oyuncularını izlediğin gibi izliyorsun. Sanırım oyun yazarı olmak için değil, bir şeyler görmenin ve duymanın zevki için yapıyorsun. Belki de bunda bir sakınca yoktur, çünkü oyun yazmak istemiyorsun. Ama mademki atlarla uğraşmak zorundasın, sağduyunun sana bu işten habersiz olmadığınızı görmeni gerektirdiğini düşünmüyor musun? Hele ki aynı atların hem kullanışlı hem de satıldığında kâr getiren şeyler olduğunu düşünürsek.”

(Critobulus): “Benden tayları eğitmemi mi istiyorsun, Sokrates?”

(Sokrates): “Elbette hayır, tıpkı tarım işçisi olarak yetiştirmek için çocuk satın almanı istemeyeceğim gibi. Ama bence atlar da insanlar da belirli bir yaşa geldiklerinde faydalı hale gelir ve gelişmeye devam ederler. Ayrıca sana kocaların eşlerine karşı davranışlarında büyük farklılıklar gösterdiğini ve bazılarının eşlerinin iş birliklerini kazanarak servetlerini artırdığını, diğerlerinin ise davranışlarıyla evlerini tamamen mahvettiğini gösterebilirim.”

(Critobulus): “Bunun için kocayı mı yoksa karyı mı suçlamalıyız, Sokrates?”

(Sokrates): “Bir koyun hastalandığında genellikle çobanı suçlarız, bir at huysuz olduğunda da genellikle binicisini suçlarız. Bir kadın söz konusu olduğunda, eğer kocasından doğru yolu öğrenir ve yine de kötü işler yaparsa belki de suç ona aittir; ama eğer koca karısına işleri doğru yapmayı öğretmez ve

onu bilgisiz bırakırsa bu durumda **suçlu kendisi değil midir?** Her halükârda, Critobulus, bize doğruyu söylemelisin, çünkü hepimiz burada arkadaşız. **Karından başka, daha önemli işleri emanet ettiğin biri var mı?"**

(Critobulus:) "Yoktur."

(Sokrates:) "Daha az konuştuğun biri var mı?"

(Critobulus:) "İtiraf etmeliyim ki pek az ya da hiç yok."

(Sokrates:) "Ve onunla **evlendiğinizde o henüz küçük bir çocuktuktu**, neredeyse hiçbir şey görmemiş ve duymamıştı öyle değil mi?"

(Critobulus:) "Kesinlikle."

(Sokrates:) "O zaman, **hata yapmasından ziyade** ne söylemesi veya yapması gerektiğini anlaması çok daha şaşırtıcı olurdu."

(Critobulus:) "Peki, ya dediğin gibi **iyi eşleri olan kocalara** ne demeli, Sokrates? Onları **eşleri kendileri mi eğittiler?"**

(Sokrates:) "Araştırmadan **daha iyisi yoktur**. Seni **Aspasia** ile tanıtacağım ve o sana tüm meseleyi benden daha fazla bilgiyle açıklayacak. Bence **evde iyi bir ortak olan kadın, evin iyiliğine kocası kadar katkıda bulunur**; çünkü **gelirlerin çoğu kocanın çabalarının sonucudur**, ancak **giderler çoğunlukla kadının yönetimi altındadır**. Her ikisi de **kendi paylarına düşeni iyi yaparsa mal varlığı artar**; eğer **beceriksizce davranırlarsa mal varlığı azalır**. Eğer **başka alanlar hakkında bilgi edinmek istiyorsan sana bunlardan herhangi birinde başarılı olan insanları gösterebileceğimi sanıyorum.**"

IV. BÖLÜM

(Critobulus:) “Doğrusu, Sokrates, tüm listeyi incelemeye gerek yok. **Çünkü tüm sanat dallarında yetenekli işçiler bulmak kolay değildir, insanın hepsinde uzmanlaşması da mümkün değildir.** Lütfen **en soylu görünen ve benim için en uygun olan bilgi dallarını** seç: bunları ve bu alanda çalışanları göster ve bunları öğrenmem için kendi bilginle bana yardım et.”

(Sokrates:) “Çok iyi, Critobulus. Çünkü emin ol, özgür insanlara yakışmayan sözde sanatlar/aşağı sanatlar (illiberal arts) aleyhinde konuşuluyor ve devletlerimizde küçümseniyor. Çünkü bunlar, işçilerin ve ustabaşların bedenlerini bozar, onları hareketsiz oturmaya ve kapalı mekânlarda yaşamaya, hatta bazı durumlarda bütün günü ateş başında geçirmeye zorluyor. **Bedenin yumuşaması, zihnin de ciddi şekilde zayıflamasına yol açar.** Dahası özgür insanlara yakışmayan bu sözde sanatlar (illiberal arts), kişinin arkadaşlarına ve devletine ayırması için boş zaman bırakmıyor, bu yüzden onları takip edenler arkadaşlarıyla ilişkilerinde ülkelerinin kötü savunucuları olarak biliniyor. Aslında bazı devletlerde ve özellikle de savaşçı olarak bilinenlerde, yurttaşların özgür insanlara yakışmayan sanatlarla (illiberal arts) uğraşması bile yasal değil.”

(Critobulus:) “Peki ama Sokrates, bizim **hangi sanatlarla uğraşmamızı** tavsiye edersin?”

(Sokrates:) “Pers kralını taklit etmekten utanmalı mıyız?”

Çünkü onun **tarıma ve savaş sanatına** büyük önem verdiği ve bunların **en soylu ve en gerekli uğraşlardan ikisi olduğunu** kabul ettiği söylenir.”

(Critobulus): “Gerçekten mi Sokrates! Pers kralının tarımı da uğraşları arasına kattığına gerçekten inanıyor musun?”

(Sokrates): “Belki de Critobulus, aşağıdaki hususlar onun bunu yapıp yapmadığını anlamamızı sağlayacaktır. **Savaş sanatına büyük önem verdiğini** kabul ediyoruz. Çünkü vergi aldığı ulusların her valisine, belirli sayıda süvari, okçu, sapanlı ve hafif piyade için bakım sağlamaları emrini vermiştir. Böylece tebaasını kontrol edebilecek ve bir istila durumunda ülkeyi koruyabilecek kadar güçlü olabilirler ve bunların dışında, kalelerde garnizonlar bulundurmaktadır. Bunların bakımı/iaşesi, bu görevle görevlendirilmiş vali tarafından sağlanır ve kral, her yıl paralı askerleri ve silah altına alınması emredilen diğer tüm birlikleri denetler; kale içindekiler hariç hepsini, toplanma yeri olarak adlandırılan yerde bir araya getirir. İkametine yakın olanları bizzat denetler ve uzakta yaşayanları denetlemek için güvenilir temsilcilerini gönderir. İster garnizon komutanı ister alay komutanı isterse vali olsun, tam kadro askerle sahaya çıkan ve onları **iyi durumda** atlar ve silahlarla donatılmış olarak geçit töreninde sergileyen subayları, onurla **terfi ettirir** ve büyük miktarda para bağışlarıyla **zenginleştirir**. Ancak garnizonları **ihmal eden** veya onlardan kar elde eden subayları **ağır bir şekilde cezalandırır ve yerlerine başkalarını atar**. Bu eylemler, bize göre **savaşa önem verdiğine dair** hiçbir şüpheye yer bırakmıyor.

Ülkeye gelince, seyahati sırasında görebildiği yerleri bizzat inceler ve kendi gözleriyle görmediği bölgeler hakkında güvendiği temsilcilerinden raporlar alır. Ülkelerinin yoğun nüfuslu olduğunu, toprakların ekili olduğunu ve bölgenin ağaçları ve ürünleriyle iyi bir şekilde donatıldığını kendisine gösterebilen

valilere **daha fazla toprak verir, hediyeler sunar ve onları şeref koltuklarıyla ödüllendirir**. Toprağı sert yönetim, küçümseme ya da ihmal yüzünden işlenmemiş ve seyrek nüfuslu bulduğu valileri ise **cezalandırır ve yerlerine başkalarını atar**. Bu tür bir eylemle, halkın toprağı işlemesinden ziyade garnizonların toprağı korumasını sağlıyor gibi mi görünür? Dahası **bu görevlerin her biri ayrı bir görevli sınıfa emanet edilmiştir**. Bir sınıf, yerleşik halkı ve işçileri yönetir ve onlardan haraç toplar, diğeri ise silahlı adamları ve garnizonları komuta eder. **Bir garnizon komutanı ülkeye yeterli koruma sağlamazsa, sivil vali ve tarım denetçisi komutanı suçlar**. Zira halkın koruma eksikliği nedeniyle tarlalarda çalışmadığını **bildirir**. Öte yandan, komutan çiftliklere barış getirdiğı halde vali yine de toprakların seyrek nüfuslu ve atıl kalmasına neden olursa komutan da **valiyi kınar**. Kabaca söylemek gerekirse, **tarımın verimsiz olduğu yerlerde garnizonlar bakımsız kalır ve vergi ödenemez**. Bir vali atandığı her yerde, bu iki konuya da dikkat eder.”

(Critobulus): “Sokrates, eğer Büyük Kral bunu yapıyorsa bana öyle geliyor ki **savaş kadar tarıma da önem veriyor**.”

(Sokrates): “Dahası ikamet ettiği ve ziyaret ettiği tüm bölgelerde, toprağın üreteceğı tüm iyi ve güzel şeylerle dolu ‘cennetler’ diye adlandırılan bahçelerde bulunmasına özen gösterir ve mevsim izin vermediğı durumlar dışında zamanının çoğunu burada geçirir.”

(Critobulus): “Öyleyse Sokrates, kralın zamanını geçirdiğı bu bahçelerin, toprağın verdiği tüm güzel şeylerin yanı sıra güzel ağaç türlerini de içermesine özen göstermek elbette gereklidir.”

(Sokrates): “Critobulus, bazıları der ki **kral, hediyeler dağıtırken önce savaşta kendini gösterenleri davet eder**. Çünkü geniş tarlaları ekmenin, onları koruyacak adamlar olmadığı sürece faydası yoktur. Onlardan **sonra da toprağı en iyi şekilde işleyen ve ekenleri davet eder**. Çünkü cesur savaşçılar

bile işçilerin yardımı olmadan yaşayamazlar. Son zamanlarda en ünlü prenslerden biri olan Cyrus'un, hediyelerini almaya davet edilenlere şöyle dediği rivayet edilir: "Her iki sınıfta da verilen hediyeleri hak ediyorum; çünkü hem toprağı ekmede hem de hayvanları korumada en iyisiyim."

(Critobulus): "Eğer Cyrus bunu söylediye, demek ki toprağı işlemek ve donatmakla da savaşı olduğu kadar gurur duyuyordu."

(Sokrates): "Evet. Gerçekten de Cyrus biraz daha yaşasaydı mükemmel bir hükümdar olacağı kesindi. Bunun için verdiği birçok kanıttan biri de taht için kardeşiyle savaşmaya giderken Cyrus'tan krala tek bir adamın bile firar etmediği, oysa kraldan Cyrus'a on binlerce kişinin firar ettiği gerçeğidir."

Bence **bir hükümdarın mükemmelliğinin en açık kanıtı, insanların ona gönüllü olarak itaat etmesi ve tehlike anlarında yanında durmayı seçmesidir.** Şimdi, tüm arkadaşları onun yanında savaştilar ve onun yanında, onun bedeninin etrafında savaşarak öldüler. Tek istisna, savaşta aslında sol kanatta yer alan Ariaeus'tu. Dahası anlatıldığına göre, Lysander müttefiklerden hediyelerle geldiğinde Cyrus ona çeşitli dostluk işaretleri göstermiştir. Lysander bunu bir keresinde Megara'da bir yabancıya anlatmış ve Cyrus'un ona Sardis'teki cennetini bizzat gezdirdiğini eklemiştir. Lysander oradaki ağaçların güzelliğine, aralıkların doğruluğuna, sıraların düzgünlüğüne, açlıkların düzenliliğine ve yürürken etraflarına sinen tatlı kokuların çokluğuna hayran kalmış ve bu şeylere duyduğu hayranlıktan şöyle haykırmıştır: "Cyrus, gerçekten de **tüm bu güzel şeylere hayranım, ama görevlinin her şeyi bu kadar hassas bir şekilde ölçme ve düzenleme becerisine çok daha fazla hayran kaldım.**" Cyrus, bunu duymaktan çok memnun olmuş ve şöyle demiştir: "Lysander, **ölçüm ve düzenlemenin tamamını ben yaptım ve dikimlerin bir kısmını da yine bizzat ben**

yaptım.” “Ne, Cyrus?” diye haykırmış Lysander, ona bakarak ve elbisesinin güzelliğini ve kokusunu, taktığı kolyelerin, bileziklerin ve diğer mücevherlerin ihtişamını fark ederek “Bunun bir kısmını gerçekten kendi ellerinle mi ektin?” Cyrus, karşılık olarak şunu sormuş: “Bu seni şaşırttı mı, Lysander? Güneş tanrısına yemin ederim ki, **sağlıklı olduğum zamanlarda, önce savaş veya tarım işlerinde çok çalışmadan veya kendimi bir şekilde yormadan asla akşam yemeğine oturmadım.** Şunu da ekleyeyim, Lysander’ın kendisi de bunu duyunca, onu şu sözlerle tebrik etmiştir: “**Bence mutluluğu hak ediyorsun Cyrus, çünkü onu erdemlerinle kazanıyorsun.**”

V. BÖLÜM

(Sokrates:) “Şimdi sana bunları söylüyorum. Çünkü **en zenginler bile tarımdan uzak duramazlar**. Zira **tarımla uğraşmak** bir bakıma lüks olduğu kadar, kişinin mal varlığını artırmanın ve özgür bir insanın yapabileceği her şeyde bedenini eğitmenin bir **yoludur**. Çünkü **toprak, öncelikle** çiftçilere insanların yaşadığı yiyeceği verir; ayrıca onların keyif aldığı lüksleri de sağlar. **İkincisi**, sunakları, heykelleri ve kendilerini süsledikleri her şeyi, en hoş manzaraları ve kokuları sağlar. **Üçüncüsü**, birçok lezzetli yemeğin malzemelerini üretir veya besler. Çünkü **hayvancılık sanatı tarımla yakından bağlantılıdır**. Böylece insanlar tanrıları kurbanlarla yatıştırmak için kurbanlara ve kendi kullanımları için hayvanlara sahip olurlar. Ve bol miktarda iyi şeyler sağlasa da bunların emek harcamadan kazanılmasına izin vermez, **insanları kışın soğuşuna ve yazın sıcağına dayanmaya alıştıırır**. Kendi elleriyle çalışan insanlara egzersiz yoluyla artan güç verir. Elleri yorar ve iş gözetmenlerini erken uyandırarak ve hızlı hareket etmeye zorlayarak **onları dayanaklı kılar**.

Bir çiftlikte de, bir kasabada olduğu gibi, **en önemli işlerin belirli zamanları vardır**. Yine eğer bir adam süvari birliğinde hizmet etmek istiyorsa çiftçilik atının bakımını sağlamada en verimli ortağıdır; eğer yaya ise vücudunu zinde tutar. Ve **toprak**, avcılık zahmetine olan ilgiyi bir ölçüde artırmaya yardım-

cı olur. Çünkü av köpeklerini beslemek için olanaklar sağlar ve aynı zamanda arazide avlanan vahşi hayvanlar için yiyecek sağlar. Ve eğer çiftçilik atlara ve av köpeklerine fayda sağlıyorsa bunlar da çiftliğe aynı derecede fayda sağlar. Atlar, gözetmeni görev yerine erken götürüp ve geç ayrılmasını sağlarken av köpekleri de vahşi hayvanların ekinlere ve koyunlara zarar vermesini engeller ve ıssız yerlerde güvenlik sağlar. **Toprak**, ayrıca ekinlerini açık alanda besleyerek çiftçilerin ülkeyi silahlı olarak korumasını da teşvik eder. Ve **hangi sanat, çiftçilikten daha iyi koşucular, atıcılar ve atlayıcılar yetiştirir? Hangi sanat, işçiyi daha cömertçe ödüllendirir? Hangi sanat, izleyicisini daha sevinçle karşılar, onları gelip istediğini almaya davet eder? Hangi sanat, yabancıları daha cömertçe ağırlar?** Kışın, cömert bir ateş ve sıcak banyolarla rahat ederek geçirmek için bir çiftlikten daha elverişli bir yer nerede vardır? Yazı serin suların, esintilerin ve gölgenin tadını çıkararak geçirmek için kırdan daha keyifli bir yer nerede bulunur? Başka hangi sanat, tanrılar için daha uygun ilk meyveleri sunar veya daha kalabalık şenliklere vesile olur? **Hangi sanat, hizmetkârlar için daha değerlidir, bir eş için daha hoştur veya çocuklar için daha keyiflidir veya arkadaşlar için daha iyidir?** Bana gerçekten de garip geliyor, eğer herhangi bir özgür insan bundan daha hoş bir mülke sahip olmuş ya da bundan daha hoş veya geçimini sağlamak için daha faydalı bir meslek bulmuş olsun.

Yine **toprak**, öğrenmeye istekli olanlara isteyerek **doğruluğu (adil olmayı) öğretir; çünkü ona ne kadar iyi hizmet edilirse karşılığında o kadar çok iyilik verir.**

Eğer çiftçilikle uğraşan ve titiz ve yiğitçe bir eğitim alanlar, büyük ordular tarafından herhangi bir zamanda topraklarını terk etmeye zorlanırlarsa, zihin ve beden bakımından iyi donanmış kimseler olarak kendilerini engelleyenlerin ülkesine girip geçimlerini sağlayacak kadar yiyecek alabilirler. Savaş za-

manlarında yiyecek aramak için silahlı olarak gitmek, onu tarım aletleriyle toplamaktan daha güvenlidir.

Dahası **tarım, insanları birlikte hareket etmeye alıştıırır.** Çünkü sefere çıkmak için insanlara ihtiyaç vardır ve toprağın işlenmesi de insanların yardımını gerektirir. Bu nedenle **çalışanlarını hem istekli hem de itaatkâr hale getirmedikçe kimse iyi bir çiftçi olamaz** ve (bu nedenle) **düşmana karşı adamlarını yöneten kaptan, cesur adamlar gibi davrananları ödüllendirerek ve itaatsizleri cezalandırarak aynı sonuçları elde etmeyi başarmalıdır.** Bir çiftçinin işçilerini sık sık yüreklendirmesi, bir generalin askerlerini yüreklendirmesi kadar gereklidir. Kölelerin de onların sebatkâr olmaları için özgür insanlardan daha az değil, hatta daha çok iyi umutların teşvikine ihtiyaçları vardır.

Tarımın, diğer sanatların anası ve besleyicisi olduğu soyluca söylenmiştir. Çünkü tarım geliştiginde diğer tüm sanatlar iyi durumda olur. Fakat toprak boş kalmaya zorlandığında karada yaşayanların ve denizcilerin öteki sanatları da neredeyse yok olur.”

(Critobulus): “Peki, Sokrates, şimdiye kadar söylediğın şeylerde haklı olduğunu düşünüyorum. Ama tarım işinde insan tahminlere pek az güvenebilir. Çünkü dolu fırtınaları ve bazen don, kuraklık, yağmurlar ve hastalıklar iyi planlanmış ve iyi yürütülmüş işleri mahveder. Ve bazen iyi yetiştirilmiş hayvanlar bir hastalık salgınıyla perişan bir şekilde yok olur.”

(Sokrates): “Critobulus, hayvancılık işleri gibi savaş işlerinin de tanrıların elinde olduğunu bildiğini sanıyordum. Savaşta yer alan insanların harekete geçmeden önce tanrıları yatıştırmaya çalıştıklarını; kurbanlar ve kehanetlerle ne yapmaları ve ne yapmamaları gerektiğini öğrenmeye çalıştıklarını gözlemliyorsun, değil mi? Tarım işi için tanrıların kutsamasını istemenin daha az gerekli olduğunu mu düşünüyorsun? **Şunu**

**kesin olarak bil ki, aklı başında insanlar; meyveler, mahsul-
ler, sığırlar, atlar ve koyunlar için, evet, sahip oldukları her
şey için dua ederler.”**

VI. BÖLÜM

(Critobulus:) “Evet, Sokrates, **her işe tanrıların yardımıyla başlamamı öğütlemekle haklısın**. Çünkü tanrılar **barış işlerini de savaş işleri kadar yönetirler**. Öyleyse bunu deneyeceğiz. Ama şimdi, **mülk yönetimi** hakkındaki konuşmanızda kestiğiniz noktaya geri dönelim ve **konuyu adım adım tamamen açıklamaya çalışalım**. Çünkü şimdiye kadar söylediklerini dinledikten sonra **geçimimi sağlamak için ne yapmam gerektiğini** öncekinden daha açık seçik görebiliyorum.”

(Sokrates:) “Öyleyse öncelikle üzerinde anlaştığımız konuları özetleyelim. Böylece kalan adımları atarken mümkün olduğunca kapsamlı bir şekilde anlaşmaya çalışalım.”

(Critobulus:) “Evet, elbette. Para konusunda birden fazla kişi ortak çıkar sahibiyse hesapları incelerken anlaşmazlık olmaması hoş bir durumdur ve bir tartışmada ilgili taraflar olarak çeşitli adımları gözden geçirirken aynı fikirde olmamız da aynı derecede hoştur.”

(Sokrates:) “Şimdi, biz **mülk yönetiminin bir bilgi dalının adı olduğunu ve bu bilginin, insanların mülklerini artırabileceği bilgi olduğunu, bir mülkün de kişinin toplam mülkiyetiyle özdeş olduğunu** düşünmüştük ve **mülkiyetin geçim sağlamak için yararlı olan şey olduğunu** söylemiştik. **Yararlı şeylerin ise kişinin nasıl kullanılacağını bildiği her şey olduğunu** ifade etmiştik. **Bütün bilimleri öğrenmenin imkânsız ol-**

duğunu düşünmüştük ve **aşağı sanatları** (özgür insanlara yakışmayan sanatlar), **bedeni bozduğu ve zihni yıprattığı için reddetmiştik**. Bunun **en açık kanıtının**, düşmanca bir istila sırasında çiftçiler ve zanaatkârlar ayrı ayrı oturtulup her gruba ülkeyi savunmayı mı yoksa açık alandan çekilip kaleleri korumayı mı tercih ettikleri **sorulduğunda ortaya çıkacağını** söylemiştik. Böyle bir durumda, **toprakla uğraşanların** onu savunmak yönünde oy kullanacaklarını, **zanaatkârların ise** alıştikları üzere zahmetten ve tehlikeden uzak durmak için savaşmamayı ve yerlerinde oturmayı tercih edeceklerini düşünmüştük. Böylece bir beyefendi (asil/soylu kimse)⁵ için **en iyi uğraşın ve en iyi bilimin**, insanların kendilerine gerekli olanı elde ettikleri **tarım olduğu** sonucuna varmıştık. **Bu uğraşın**, öğrenilmesi en kolay ve çalışılması en keyifli olanı gibi görüldüğü; **bedene en büyük ölçüde güç ve güzellik verdiği, zihne ise arkadaşlarının ve şehrinin çıkarlarıyla ilgilenmek için en fazla boş zaman bıraktığı** kanaatine varmıştık. Dahası ekinler yetiştigi ve çiftlikteki hayvanlar surların dışında otladığı için tarım işçilerini bir ölçüde **cesur kılmaya yardımcı olduğunu** düşünmüştük. Bu nedenle bu geçim biçimi, devletlerimiz tarafından en yüksek değerde görünmüştü. Çünkü (bu geçim biçimi) en iyi yurttaşlar ve topluma en sadık kişileri yetiştiriyor gibi görünmektedir.”

(Critobulus): “Sanırım, Sokrates, tarımla geçim sağlamanın en onurlu, iyi ve keyifli olduğuna beni ikna edecek kadar çok şey duydum. Ama bana, **bazı çiftçilerin neden o kadar başarılı olduklarını, çiftçiliğin onlara ihtiyaç duydukları her şeyi bolca sağladığını ve diğerlerinin neden o kadar bereketsiz olduklarını ki çiftçiliği kârsız bulduklarını** keşfettiğini söyle-

⁵ Metnin İngilizce çevirisinde “gentleman” olarak geçen bu ifade, Türkçede çoğunlukla “beyefendi, saygın” veya “soylu olan kimse” kavramlarına karşılık gelmektedir (çevirenin notu).

miştin. **Her iki durum için de gerekçeleri duymak isterim ki iyi olanı yapıp zararlı olandan kaçınabileyim.”**

(Sokrates): “Öyleyse Critobulus, sana bir zamanlar gerçek-ten **“beyefendi”** diye adlandırılan biri olduğunu düşündüğüm bir adamla yaptığım görüşmenin tam bir anlatımını sunmayı öneriyorum.”

(Critobulus): “Bunu duymayı çok isterim, Sokrates. Çünkü ben de bu unvanı hak etmeyi çok istiyorum.”

(Sokrates): “Öyleyse onu nasıl fark ettiğimi anlatayım. Çünkü iyi yapı ustalarını, iyi demircileri, iyi ressamı iyi heykeltıraşları ve bu türden diğer kimseleri ziyaret etmem, güzel olarak nitelendirilen eserlerini incelemem pek az zamanımı aldı. Ama **“güzel” olduğu kadar “iyi” anlamlarını da içeren o yüce “beyefendi” adını taşıyan kimselerden biriyle tanışmayı arzuladım. Bu adı hak etmek için ne yaptıklarını incelemek istedim.** Ve öncelikle, “güzel” sıfatı “iyi”e eklediği için fark ettiğim her kişiye yaklaştım ve **herhangi bir yerde güzellikle birleşmiş bir iyilik görüp göremeyeceğimi araştırdım.** Ama sonunda bunun böyle olmadığını düşündüm. **Görünüşte güzel bazı kişilerin zihinlerinin tamamen bozuk olduğunu keşfettim. Bu yüzden güzel görünüşleri bir kenara bırakmaya ve ‘beyefendi’ olarak bilinen birini aramaya hüküm verdim.** Böylece, erkekler, kadınlar, vatandaşlar ve yabancılar tarafından bu adın **Ischomachus** için kullanıldığını duyunca mümkünse **onunla tanışmaya karar verdim.**

VII. BÖLÜM

(Sokrates:) “Bir gün onu Zeus Eleutherius tapınağının avlusunda, görünüşte boş vaktinde otururken görünce yanına yaklaştım ve yanına oturdum. (Aramızda şöyle bir diyalog geçti:)

(Sokrates:) “**Neden oturuyorsun, Ischomachus? Sen genellikle boş duran biri değilsin.** Çünkü seni genellikle pazar yerinde gördüğümde ya meşgulsün ya da en azından tamamen boşta değilsin.”

(Ischomachus:) “Doğrudur. Eğer burada **bazı yabancılarla randevum olmasaydı**, beni şimdi böyle görmezdin, Sokrates.”

(Sokrates:) “Peki, zamanını nerede geçiriyorsun? Ve böyle bir işle meşgul olmadığın zamanlarda ne yaparsın? Çünkü neden “beyefendi” olarak adlandırıldığını gerçekten öğrenmek istiyorum. Zira zamanını evde geçiren biri değilsin ve durumun da buna pek işaret etmiyor. “Nasıl oldu da sana “beyefendi” denmeye başlandı?” dediğimde, bundan oldukça hoşnut görünerek ve gülümseyerek şöyle cevap verdi:

(Ischomachus:) “Doğrusu, Sokrates, bazı kişilerin seninle benim hakkımda konuşurken bana böyle deyip demediklerini bilmiyorum. Fakat şundan eminim ki, bir savaş gemisi donatmak veya bir koro sağlamak gibi **kamusal bir yükümlülüğten kurtulmak için mal takası konusunda bana meydan okuduklarında kimse ‘beyefendi’yi aramaz.** O zaman meydan okuma doğrudan bana, yani sadece ‘Ischomachus’, falancanın oğluna

yöneltir. Şimdi, Sokrates, sorduğun soruya gelecek olursak: Ben kesinlikle zamanımı evde geçirmem. Çünkü biliyorsun, karım evi kendi başına idare edebilecek kadar yeteneklidir.”

(Sokrates:) “Ah, Ischomachus! İşte tam da senden duymak istediğim şey bu. Karını uygun bir kişi olacak şekilde sen mi eğittin, yoksa onu ailesinden aldığı anda ev işlerini zaten biliyor muydu?”

(Ischomachus:) “Sokrates, onu karım olarak aldığımda ne tür bir bilgisi olabilirdi ki? Bana geldiğinde henüz on beş yaşında bile değildi ve o zamana kadar sıkı bir gözetim altında yaşamış, olabildiğince az şey görmüş, duymuş ve söylemişti. Bana geldiğinde bildiği şey, kendisine yün verildiğinde bir pelerin dokuyabilmek ve ip eğirme işinin hizmetçi kızlara nasıl dağıtıldığını görmekten ibaretse bundan fazlası zaten beklenemezdi. Fakat Sokrates, iştahını (arzularını) kontrol etme konusunda mükemmel bir şekilde eğitilmişti ve bu tür bir eğitim, bence hem erkek hem de kadın için en önemlisidir.”

(Sokrates:) “Peki, diğer konularda karının görevlerini yerine getirebilecek yetkinliğe ulaşması için onu sen mi eğittin, Ischomachus?”

(Ischomachus:) “Hayır, Sokrates. Önce kurban sunup dua ettikten ve gerçekten öğretmeyi, onun da ikimiz için en iyisini öğrenmesini sağlayabileceğimi diledikten sonra başladım.”

(Sokrates:) “Karın da bu kurban ve dualara seninle birlikte katılmadı mı?”

(Ischomachus:) “Evet, göklerin (Tanrı'nın) önünde olması gerektiği gibi davranacağına dair içtenlikle söz verdi ve ona öğrettiğim dersleri ihmal etmeyeceğini görmek de (bu açıdan) kolaydı.”

(Sokrates:) “Lütfen bana söyle, Ischomachus, ona verdiği ilk ders neydi, çünkü bunu senin ağzından duymayı, en soy-

lu atletizm etkinliğinin veya at yarışının anlatımından daha çok tercih ederim.”

(Ischomachus): “Şöyle, Sokrates, onu uysal ve ev işleriyle ilgili yeterince terbiyeli bulur bulmaz, onunla şu şekilde konuşmaya başladım: “Sevgilim, seni neden aldığımı ve anne babanın seni bana neden verdiğini anladın mı? Çünkü eminim ki yataklarımızı paylaşacak başka birini bulmakta hiç zorlanmadık. Ama ben kendi adıma, senin ailen de senin için, ev ve çocuklar için en uygun kişiyi düşündük. **Ben seni seçtim ve görenen o ki ailen de bulabildikleri en iyi eş olarak beni seçti. Şimdi, eğer Tanrı bize çocuk bahşederse o zaman onları nasıl en iyi şekilde yetiştireceğimizi** düşüneceğiz. Çünkü paylaşacağımız lütuflardan biri de yaşlılıkta en iyi müttelikleri ve en iyi desteği edinmek olacaktır; ama şu anda bu lütuflardan **evimizi paylaşmakla** faydalanıyoruz. Çünkü ben sahip olduğum her şeyi ortak paya koyuyorum ve sen de yanında getirdiğin her şeyi kattın. **Hangimizin daha fazla katkıda bulunduğunu hesaplamamıza gerek yok. Ancak daha iyi ortak olduğunu kanıtlayanın daha değerli katkıyı yaptığından emin olmalıyız.**”

Karım, şu şekilde cevap verdi: “Sana nasıl yardımcı olabilirim? Ne gücüm var ki? Bu yüzden her şey sana bağlı. Annemin bana söylediği gibi, benim görevim sadece ihtiyatlı olmaktır.”

Dedim ki: “Evet, elbette canım. Babam da bana aynısını söylemişti. Ama hem erkekte hem de kadında **ihtiyatlılık**; mallarının mümkün olan en iyi durumda olmasını ve adil ve onurlu yollarla mümkün olduğunca çok şey eklenmesini sağlayacak şekilde hareket etmek **anlamına gelir.**”

Karım dedi ki: “Peki, mal varlığımızın iyileştirilmesine yardımcı olmak için ne yapabileceğimi düşünüyorsun?”

Dedim ki: “Elbette, **tanrıların sana bahsettiği ve kanunun onayladığı şeyleri olabildiğince iyi yapmaya çalışmalısın.**”

Dedi ki: “Peki, bu nedir?”

Dedim ki: “Sanırım bunlar hiç de küçük şeyler değildir, tabii ki **kraliçe arısının kovanda başkanlık ettiği görevler küçük değilse**. Çünkü bana öyle geliyor ki, sevgili karıcığım, **tanrılar büyük bir basiret ile erkek ve dişiye**, yani adlandırıldıkları gibi, esas olarak **karşılıklı hizmette mükemmel bir ortaklık kurmaları için bir araya getirmişlerdir**. Çünkü öncelikle çeşitli canlı türlerinin yok olmaması için, çocuk sahibi olmak üzere evlenmişlerdir. **İkincisi**, bu birliktelik, en azından insanlar için yaşlılıklarında onları destekleyecek çocukları sağlar. **Üçüncüsü**, insanlar hayvanlar gibi açık havada yaşamazlar, aksine bir barınağa/eve ihtiyaç duyarlar. Bununla birlikte kapalı yeri doldurmak için yiyecek kazanmayı amaçlayanların, açık hava işlerinde çalışacak birine ihtiyaçları vardır. Çünkü toprağı sürmek, ekmek, dikmek ve (hayvanları) otlatmak gibi işler açık hava işleridir ve bunlar gerekli yiyeceği sağlar. Sonra, bu yiyecek kapalı yere depolandığı anda, onu koruyacak ve kapalı alanda yapılması gereken işlerde çalışacak birine ihtiyaç vardır. Bebeklerin emzirilmesi için mısırın ekmeğe dönüştürülmesi için ve yünden giysi yapımı için örtü gereklidir. Ve hem iç hem de dış mekân işleri emek ve dikkat gerektirdiğinden **Tanrı'nın, en başından beri kadının doğasını iç işlere, erkeğin doğasını ise dış işlere uygun biçimde düzenlediğini** düşünüyorum. Çünkü Tanrı, erkeğin bedenini ve zihnini soğuğa ve sıcağa, yolculuklara ve seferlere daha dayanıklı kılmış ve bu nedenle ona dış işlerin görevlerini yüklemiştir. Kadına ise bedenini bu tür dayanıklılıklara daha az elverişli kıldığı için ona iç işlere yönelik görevler verdiğini düşünüyorum. Ayrıca kadında çocukları besleme görevini yarattığını ve ona yüklediğini bildiği için ona yeni doğan bebeklere karşı erkeğe göre daha büyük bir sevgi payı vermiştir. Ayrıca koruma için korkak bir mizacın eksiklik olmadığını bildiği için kadına erkeğe göre daha büyük bir korku payı vermiştir. Ve dış işler-

le uğraşmanın, herhangi bir kötü niyetli kişiye karşı onları savunmak zorunda kalacağını bildiği için ona (erkeğe) yine daha büyük bir cesaret payı vermiştir. Fakat her ikisi de vermek ve almak zorunda olduğundan **her ikisine de tarafsız bir şekilde hafıza ve dikkat bahşetmiştir**. Bu yüzden erkek mi yoksa kadın mı daha fazla bu özelliklere sahip olduğunu ayırt edemezsin. Ve Tanrı ayrıca **her ikisine de tarafsız bir şekilde gereken öz denetimi uygulama gücü** vermiş ve ister erkek ister kadın olsun, **hangisi daha iyiye ona bundan gelen iyiliğin daha büyük bir kısmını kazanma yetkisini vermiştir**. Her ikisi de, aynı yeteneklere sahip olmaması nedeniyle, birbirlerine daha çok ihtiyaç duyarlar ve her birbiri diğerine daha faydalıdır, biri diğerinin eksik olduğu yerde yararlı olur.

Şimdi, sevgilim, Tanrı'nın her birimize hangi görevleri verdiğini bildiğimize göre **her birimiz bize verilen görevleri elimizden geldiğince iyi yapmaya gayret etmeliyiz**. Üstelik yasa da bunları onaylar. Çünkü (yasalar) erkeği ve kadını bir araya getirir. **Tanrı, onları çocuklarında ortak kıldığı gibi yasa da onları evde ortak kılar**. Ayrıca yasa, **Tanrı'nın birini diğerinden üstün kıldığı görevleri her biri için onurlu ilan eder**. Bu nedenle kadın için tarlalarda çalışmaktansa evde kalmak daha onurludur, ancak erkek için dışarıdaki işlerle uğraşmaktansa evde kalmak daha uygunsuzdur. **Eğer bir insan Tanrı'nın ona verdiği doğaya aykırı davranırsa muhtemelen isyanı tanrılar tarafından fark edilir ve kendi işini ihmal ettiği veya eşinin işine karıştığı için cezalandırılır**. Sanırım **kraliçe arı da Tanrı tarafından belirlenmiş bu türden görevlerle meşguldür**."

Karım dedi ki: "Peki, **kraliçe arının görevleri benim yapmam gereken görevlere hangi açılardan benziyor?**"

Dedim ki: "**Kovanda kalıp işleri nasıl yönetiyorsa öyle**. O, arıların boş durmasına izin vermez; dışarıda çalışması gerekenleri işlerine gönderir ayrıca her birinin getirdiği şeyleri bi-

lir, alır ve ihtiyaç duyulana kadar saklar ve kullanma zamanı geldiğinde, her bir arıya adil payı dağıtır. Ayrıca kovadaki peteklerin örülmesini de yönetir ki iyi ve hızlı bir şekilde örülsünler. Yine yavruların gerektiği gibi büyütülmeleri için onların bakımıyla ilgilenir. Ve genç arılar gerektiği gibi yetiştirilip çalışmaya hazır hale geldiklerinde, onları bir koloni kurmaları için gönderir, genç maceracılara rehberlik edecek bir lider de atar.

Karım dedi ki: “Şu hâlde ben de bunları yapmaktan zorunda mıyım?”

Dedim ki: “**Evet, yapacaksın. Senin görevin,** içeride kâğıp dışarıda işi olan hizmetkârları göndermek, içeride çalışacak olanları denetlemek, gelenleri teslim almak ve harcanması gerekenleri dağıtmak, depoda tutulacak olanları gözetmek ve bir yıl için ayrılan paranın bir ayda harcanmamasını sağlamak olacaktır. Ve sana yün getirildiğinde, ihtiyacı olanlar için iplik yapılmasını sağlamalısın. Ayrıca kuru mısırın yiyecek yapımı için iyi durumda olmasını da sağlamalısın. Ancak sana düşen görevlerden biri belki de oldukça ağır görünecek: Hasta olan herhangi bir hizmetçinin bakımını sağlaman gerekecektir.”

Karım dedi ki: “Hayır, eğer iyi bakılan hizmetçiler minnettar kalır ve eskisinden daha sadık olacaklarsa bu iş çok hoş olacaktır.”

Cevabından memnun kalarak dedim ki: “Sevgilim, **arıları kovan liderlerine bu kadar bağlı kılan şey nedir** ki o kovayı terk ettiğinde hepsi onu takip eder ve hiçbiri geride kalmayı düşünmez? Bu, onun düşünceli davranışlarının bir sonucu değil midir?”

Karım dedi ki: “Liderin faaliyetlerinin beni değil de seni daha çok ilgilendirmemesi beni şaşırttırdı. İçerideki mallara gösterdiğim özen ve yönetimim, dışarıdan bir şeyler topladığımı görmeseydin, oldukça gülünç görünürdü, diye düşünüyorum.”

Dedim ki: “**Toplama işim de gülünç görünürdü, eğer top-**

lananı koruyacak biri olmasaydı. Özlü bir sözde denildiği gibi **“Sızdıran bir testiye su çekenlerin, boşuna emek verdikleri için nasıl acındığını görmüyor musun?”**

Karım dedi ki: **“Elbette. Çünkü bunu yapıyorlarsa gerçekten de sefil bir durumdalar.”**

Dedim ki: **“Ama seni temin ederim ki, sevgili karıcığım, sana özgü ve yerine getirmekten zevk aldığın başka görevler de var.** Onu işe aldığında hiç bilgisi olmayan bir hizmetçiye ipelik eğirmeyi öğretmek ve onun değerini ikiye katlamak; ev işlerinden ve hizmetten habersiz bir kızı alıp ona öğrettikten ve onu güvenilir bir hizmetkâr hale getirdikten sonra değerinin her şeye eşit olduğunu görmek; ev halkının sağduyulu ve faydalı üyelerini ödüllendirme ve haylaz çıkan herkesi cezalandırma gücüne sahip olmak. **Ama en güzel deneyim, benden daha iyi olduğunu kanıtlamak, beni adeta hizmetkârın yapmak ve yaşlandıkça evde daha az saygı göreceğinden korkmak yerine, ilerleyen yıllarda bana daha iyi bir eş ve çocuklarımıza daha iyi bir anne olduğunu kanıtladıkça, evimizde sana gösterilen saygının da artacağından emin olmaktır.** Çünkü dünyadaki iyi ve güzel şeylerin toplamı dış güzellikle değil, erdemlerin günlük pratikleriyle artar.”

(Ischomachus): **“Sokrates, hatırladığım kadarıyla onunla yaptığım ilk konuşmaların özü buydu.”**

VIII. BÖLÜM

(Sokrates:) “Peki, Ischomachus, bunların onun çalışkanlığına bir teşvik olarak etki ettiğini gördün mü?”

(Ischomachus:) “Evet, gerçekten de gördüm. Hatırlıyorum ki istediğimde bana depodan bir şey veremediği için çok üzül-müş ve kıpkırmızı olmuştu. Onun sinirlendiğini görünce şöyle dedim: “Endişelenme canım, çünkü istediğimi bana veremez-sin. Zira istediğin zaman bir şeyi kullanamamak şüphesiz yok-sulluktur. Ama aradığın şeyi elde edememek, var olmadığını bildiğin için hiç aramamaktan daha az vahimdir. Gerçek şu ki bunun sorumlusu sen değilsin, benim. **Çünkü ben sana eşya-ları nereye koyacağını ve nerede bulacağını bilmen için tali-mat vermeden teslim ettim.**

Sevgilim, insanlar için düzen kadar uygun veya iyi bir şey yoktur. Bu nedenle koro, insanlardan oluşan bir topluluktur. Ancak üyeleri istedikleri gibi davrandıklarında sadece bir kar-maşaya dönüşür ve onu izlemekten zevk alınmaz. Ancak dü-zenli bir şekilde hareket edip şarkı söylediklerinde, aynı insan-lar hemen görülmeye ve duyulmaya değer görünürler.

Sevgilim, düzensiz bir ordu karışık bir kitledir, düşmanlar için kolay bir avdır, dostlar için iğrenç bir manzardır. Eşek, süvari, taşıyıcı, hafif silahlı, atlı, savaş arabası, hepsi bir araya toplanmış halde tamamen işe yaramazdır. Çünkü birbirleri-ni engelledikleri, bazıları yürürken diğerleri koştuğu, bazıla-

rı koşarken diğerleri durduğu, savaş arabası atlıyla, eşek savaş arabasıyla, taşıyıcı süvariyle çarpıştığı böyle bir durumda nasıl yürüyecekler? Eğer düzeltilmesi gereken bir şey varsa böyle bir durumda nasıl savaşabilirler? Çünkü saldırıya uğradıklarında kaçmak zorunda kalan birlikler, ağır piyadeleri ayaklar altına almak için yeterlidir. Ancak **düzenli bir ordu, dostlar için asil bir manzara, düşman için ise istenmeyen bir görüntüdür.** Hangi dost, düzenli bir şekilde yürüyen güçlü bir süvari birliğini izlerken sevinmez, hangi süvarilerin bölükler halinde ilerleyişine hayran kalmaz? Ve hangi düşman, düzenli sıralar halinde dizilmiş subaylarını düzenli bir şekilde takip eden süvarilerden, atlılardan, hafif silahlılardan, okçulardan, sapan kullananlardan korkmaz? Dahası düzenin korunduğu yürüyüşte bile **sayıları on binlerce olsa da hepsi tek bir adam gibi istikrarlı bir şekilde ilerler.** Çünkü arkadaki hat sürekli olarak boşluğu doldurur.

Ya da şöyle düşün: İnsanlarla dolu bir savaş gemisi, **neden düşman için korkutucu, dostlar için ise görkemli bir manzara olur?** Bunun sebebi hızından başka nedir? Gemidekiler neden birbirlerinin işine engel olmazlar? Sadece düzenli bir şekilde oturdukları, düzenli bir şekilde ileri geri sallandıkları, düzenli bir şekilde bindikleri ve indikleri için değil mi? **Bir tür düzensizlik örneği istiyorsam aklıma arpa, buğday ve baklagilleri tek bir depoda saklayan bir çiftçi gelir. Sonra bir çörek, bir somun ekmek veya bir lapa istediğinde, ayrı ayrı ve kullanıma hazır bulmak yerine tahılları ayıklamak zorunda kalır.**

İşte bu yüzden sevgilim, **bu karışıklığı istemiyorsan** ve mallarımızı nasıl yöneteceğini, ne gerekiyorsa kolayca bulmayı ve bana istediğim her şeyi vererek beni memnun etmeyi tam olarak bilmek istiyorsan her bir şeyin yerini belirleyelim ve eşyaları yerlerine koyduktan sonra, hizmetçiye onları oradan alıp tekrar yerine koymasını söyleyelim. Böylece neyin güvenli ve

sağlam olduğunu ve neyin olmadığını bileceğiz. Çünkü bir şey yerinde olmadığına bulunduğu yer onu “eksik” gösterecektir. Ayrıca bir bakışta hangi şeyin ilgilenilmesi gerektiği anlaşılır ve her şeyin nerede olduğu bilindiği için onları zahmetsizce bulup kullanabiliriz.”

Bir keresinde Sokrates, büyük Fenikeli ticaret gemisini inceleme fırsatım oldu. Daha önce hiç bu kadar mükemmel ve doğru bir şekilde düzenlenmiş donanım görmediğimi düşündüm. Bu kadar küçük bir alana bu kadar çok eşyanın ayrı ayrı yerleştirildiğini hiç görmemiştim. Bilindiği gibi, bir gemi limana yanaştığında veya denize açıldığında büyük miktarda tahta ve halatlı alete, yelken açıldığında ise çok sayıda donanım, düşman gemilerine karşı korunmak için birçok düzeneğe ihtiyaç duyar. Mürettebat için büyük miktarda silah taşır ve her yemekhane için bir takım ev eşyası içerir. Bütün bunların yanı sıra gemi kaptanın kâr amacıyla taşıdığı yük de doludur. Bahsettiğim her şey, yüz kare kübiği aşan küçük bir bölmede bulunuyordu. Ve her şeyin o kadar düzenli bir şekilde istiflendiğini fark ettim ki hiçbir karışıklık yoktu, arama yapacak birine gerek yoktu. Hiçbir şey yerinden oynamamıştı. Acil kullanım için bir şeye ihtiyaç duyulduğunda gecikmeye neden olacak zahmetli bir çözme işi de yoktu. Dümencinin yardımcısı her bir bölümü o kadar iyi biliyordu ki, uzakta olsa bile her şeyin nerede tutulduğunu ve ne kadar olduğunu, **tıpkı hecelelemeyi bilen birinin Sokrates’te kaç harf olduğunu ve hangi sırayla geldiklerini söyleyebilmesi gibi**, söyleyebiliyordu. Bu adamı boş zamanlarında gemide ihtiyaç duyulan tüm malzemeleri incelerken gördüm. Onları incelediğini görünce şaşır-dım ve ne yaptığını sordum.

Dedi ki: “Efendim, kaza durumunda veya bir şeyin eksik olup olmadığı ya da diğer şeylerle karışık karışmadığı konusunda geminin donanımının nasıl saklandığını kontrol ediyο-

rum. Çünkü Tanrı, denizde bir fırtına gönderdiğinde, istediğini bulmak veya karışıklık içindeyse onu dağıtmak için zamanınız olmaz. **Tanrı, dikkatsizleri tehdit eder ve cezalandırır, suçsuzları yok etmemle yetinirse kendini şanslı sayarsın. Ama işini iyi yaptığında seni kurtarırsa göklere (Tanrı'ya) çok şükretmek için sebebin olur."**

Geminin donanımının bu kadar mükemmel bir düzen içinde olduğunu gördükten sonra karıma şöyle dedim: "Küçük de olsa bir ticaret gemisindeki insanların, şiddetli bir şekilde bir o yana bir bu yana savrulmalarına rağmen eşyalarına yer bulup düzeni koruduklarını ve korku içinde olsalar bile istediklerini bulduklarını düşünürsek evimizde her şeyi ayrı ayrı saklamak için büyük depolarımız varken ve evimiz sağlam bir zemin üzerinde duruyorken her şey için iyi ve kullanışlı bir yer bulamamamız düpedüz büyük bir dikkatsizlik olurdu. Bu bizim açımızdan tam bir aptallık olmaz mıydı?

Evdeki eşyaları düzenli tutmanın ne kadar iyi olduğunu ve takımları koymak için evde uygun bir yer bulmanın ne kadar kolay olduğunu zaten söylemiştim. Ve her koşul altında çizmelerin sıralar halinde dizilmesi ne güzel bir manzara! Her tür ve durumdaki pelerinlerin, battaniyelerin, pirinç kapların veya masa takımlarının ayrı ayrı saklandığını görmek ne güzel! Evet, ciddi bir insan, düzenli bir şekilde dizilmiş tencere ve tavaların düzeninde bile güzellik olduğunu iddia ettiğimde gülümsemeyecektir, ne kadar zeki birinin kahkahasına neden olsa da. Kısacası, düzenli bir şekilde dizildiğinde güzellik kazanmayan hiçbir şey yoktur. Çünkü her takım bir mutfak eşyası topluluğu gibi görünür ve her takım arasında kalan boşluk, tıpkı sunağın etrafında dans eden bir dansçı topluluğunun kendi başına güzel bir gösteri yapması gibi görünür ve hatta boş alanın bile güzel ve engelsiz görünmesi gibi her takımdan ayrı tutulduğunda güzel görünür.

Sevgilim, söylediklerimin doğruluğunu hiçbir rahatsızlık duymadan ve çok az zahmetle test edebiliriz. Dahası sevgilim, çeşitli yerleri tanıyacak ve her takımı doğru yerine koymayı hatırlayacak birini bulmanın zor olduğuna dair hiçbir şüpheye yer yok. Çünkü biliyoruz ki şehrin tamamı on bin kat daha fazla yere sahiptir. Yine de herhangi bir hizmetçiye pazardan bir şey alıp eve getirmesini emredebilirsin ve o hiçbir zarar görmez: Her biri her eşyayı nereden alacağını bilmek zordur. Bunun tek nedeni her şeyin sabit bir yerde tutulmasıdır. Ama birini ararken o seni arıyor olsa bile onu çoğu zaman bulamazsın. Bunun da tek nedeni, buluşma yerinin belirlenmemiş olmasıdır.”

(Ischomachus:) “Sanırım onunla mutfak eşyalarının düzenlenmesi ve kullanımı hakkında yaptığım konuşmanın özü buydu.”

IX. BÖLÜM

(Sokrates:) “Peki sonuç ne oldu? Ischomachus, karının ona öğretmeye çalıştığın derslere kulak verdiğini düşünüyor musun?”

(Ischomachus:) “Onlarla ilgileneceğine söz verdi ve sorunlarına bir çözüm bulduğunu hissetmekten son derece memnun göründü ve benden önerdiğim gibi işleri hemen halletmemi rica etti.”

(Sokrates:) “Peki, onun için işleri nasıl ayarladınız, Ischomachus?”

(Ischomachus:) “Öncelikle ona evimizin olanaklarını göstermeye karar verdim. Çünkü Sokrates, **evimizde çok fazla süslü detay yok**; odalar, içlerini dolduracak eşyalar için mümkün olduğunca uygun yerler sağlamak amacıyla sade bir şekilde tasarlanmıştır ve böylece her oda, kendisine uygun olanı davet etmiştir. Böylece, konumunun güvenliği nedeniyle depo en değerli battaniyeler ve mutfak eşyaları için, kuru ve kapalı odalar tahıl için, serin odalar şarap için, iyi aydınlatılmış odalar ise ışığa ihtiyaç duyan sanat eserleri ve kaplar için ayrılmıştı. Ona, yazın serin, kışın sıcak olan, aile üyeleri için düzenlenmiş oturma odalarını gösterdim. Evin tamamının güneşe baktığını, böylece kışın güneşli, yazın gölgeli olduğunu gösterdim. Ayrıca **erkeklerinkinden sürgülü bir kapıyla ayrılmış kadınların odalarını** da gösterdim. Böylece yerinden oynatıl-

maması gereken hiçbir şey dışarı çıkarılamaz ve **hizmetçiler, izniniz olmadan çocuk sahibi olamazlar**. Çünkü **dürüst** hizmetçiler, genellikle aile kurduklarında daha sadık olurlar. Ancak **düzenbazlar**, evlilik içinde yaşarlarsa daha da fazla kötülük yapmaya meyilli olurlar.

Listeyi tamamladıktan sonra hemen ev eşyalarını takım takım ayırmaya koyulduk. İlk olarak kurban törenlerinde kullandığımız kapları topladık. Ondan sonra kadınların bayram süslerini, erkeklerin bayram ve savaş kıyafetlerini, kadınların ve erkeklerin odalarındaki battaniyeleri, kadın ayakkabılarını ve erkek ayakkabılarını bir araya getirdik. Bir başka takım silahlardan, diğer üç takım ise iplik eğirme, ekmek yapma ve yemek pişirme aletlerinden oluşuyordu. Diğerleri ise yıkama, hamur yoğurma ve sofranın kullanımı için gerekli olan şeylerden oluşuyordu. Bütün bunları iki gruba ayırdık: Sürekli kullanılan eşyalar ve şenlikler için ayrılan eşyalar. Ayrıca bir ayda tüketilen eşyaları ayrı bir yere, bir yılda yıllık yetecek tüketilecek malzemeleri ayrı bir yere koyduk. Çünkü bu plan, bunların zamanın sonuna kadar nasıl yeteceğini belirlemeyi kolaylaştırıyor.

Tüm taşınabilir eşyaları takım takım ayırdıktan sonra her şeyi uygun yerlerine yerleştirdik. Daha sonra, bunları kullanacak olan hizmetçilere, günlük olarak ihtiyaç duydukları fırıncılık, yemek pişirme, iplik eğirme vb. aletleri nereye koyacaklarını gösterdik ve eşyaları onlara teslim ederek güvenli ve sağlam bir şekilde korumalarını emrettik. Sadece festivallerde, eğlencelerde veya nadir durumlarda kullandığımız eşyaları ise kâhyaya teslim ettik ve yerlerini göstererek ve sayarak tüm eşyaların yazılı bir listesini yaptıktan sonra, bunları doğru hizmetçilere vermesini, her birine ne verdiğini hatırlamasını ve geri aldığı anda her şeyi aldığı yere geri koymasını söyledik.

Ev hizmetçisini alırken yeme, içme ve uyuma konusunda **en ölçülü**, erkeklere karşı en mütevazı, hafızası en iyi görünen,

görevlerini ihmal etme nedeniyle bizi gücendirmemeye en çok özen gösteren ve bize iyilik yaparak nasıl bir ödül kazanabileceğini en çok düşünen **kadını seçtik**. Ayrıca, onu tüm sevinçlerimize ortak ederek ve sıkıntılarımızı paylaşmaya çağırarak bize **sadık olmayı öğrettik**. Dahası onu evimizin iyileştirilmesi için hevesli hale getirdik. Evimizin tanınmasını ve **başarılarımızdan pay almasını sağladık**. Ayrıca adil olana haksız olandan daha fazla saygı göstererek ve adil olanın haksız olandan daha fazla zenginlik ve özgürlük içinde yaşadığını gösterecek **ona adalet aşıladık** ve onu bu üstün konuma yerleştirdik.

Bütün bunlar yapıldıktan sonra, Sokrates, ona (karıma): Düzenlememize **her ayrıntısına kadar sıkı sıkıya bağlı kalınmasını sağlamadığında tüm bu önlemlerin boşuna olduğunu** belirttim. Düzenli şehirlerde vatandaşların **iyi yasalar çıkarmakla yetinmediklerini**, daha ileri gidip **yasalara uyanları öven ve yasaları ihlal edenleri cezalandıran gözetmenler** gibi hareket eden **yasaların koruyucularını seçtiklerini** açıkladım. Bu yüzden **karıma, kendisini evimizin yasalarının koruyucusu olarak görmesini** söyledim. Tıpkı bir garnizon komutanının muhafızlarını denetlediği gibi o da **uygun gördüğü her zaman malları denetlemeliydi**. Konseyin süvarileri ve atları incelediği gibi o da **her şeyin iyi durumda olduğundan emin olmalıydı**. Bir kraliçe gibi **hak edenleri kendi yetki alanı dâhilinde övgü ve onurla ödüllendirmeli, gerektiğinde de azarlama ve cezadan kaçınmamalıydı**. Ayrıca ona, kendisine diğerlerine göre **daha ağır görevler verdiğim için üzülmemesi gerektiğini** öğrettim. Hizmetkârların, efendilerinin mallarını taşıdıklarını, baktıklarını ve koruduklarını; ancak bu anlamda **ona ortak olduklarını** belirttim. Onların, sahibinin **izni olmadan** hiçbir şeyi kullanma hakları yoktur; her şey efendiye aittir ve onu dilediği gibi kullanabilir. Bu nedenle açıkladım ki **malların korunmasından en çok kazanan**

ve yok edilmesinden en çok kaybeden, onlara en çok özen göstermekle yükümlü olandır.”

(Sokrates:) “Peki, Ischomachus, karın sözlerine kulak vermeye yatkın mıydı?”

(Ischomachus:) “Ah Sokrates, bana, sorumluluklarını söylediğim için ona ağır bir görev yüklediğimi düşündüğümden yanıldığımı söyledi. “*Kendi mallarını ihmal etmesini istemek, kendi özel nimetlerine bakma görevinden daha zor olurdu.*” dedi. Ardından “*Gerçek şu ki tıpkı iyi bir kadının kendi çocuklarına bakmasının onları ihmal etmekten daha kolay olması gibi sanırım iyi bir kadın da kendi mallarına bakmayı, onları ihmal etmekten daha keyifli bulur.*” dedi.

X. BÖLÜM

(Sokrates:) “Karısının ona bu cevabı verdiğini duyunca ‘Gerçekten, Ischomachus, senin gösterdiğin kadarıyla karın tam anlamıyla erkeksi bir zihne sahip!’ diye haykırdım.”

(Ischomachus:) “Evet. Sana **onun yüce ruhluluğuna başka örneklerini de** vermeye hazırım; öyle ki **bir tek sözüm bile onun anında itaatini sağlamaya yetiyordu.**”

(Sokrates:) “Bunların neler olduğunu anlat, dedim. Çünkü Zeus bana kendi eliyle çizilmiş güzel bir kadının portresini gösterse bile bu bana **canlı bir kadının erdemlerini seyretmekten aldığım zevkin yarısını bile vermezdi.**”

(Ischomachus:) “Bir gün, Sokrates, **karımın yüzünü boyadığını** fark ettim: Olduğundan daha beyaz görünmek için beyaz kurşun sürmüştü ve yanaklarının pembe rengini daha da belirginleştirmek için alkanet suyu (kök boya) kullanmıştı ve boyunu uzatmak için de kalın tabanlı ayakkabılar giyiyordu. Bu yüzden ona şöyle dedim:

“**Söyle bana, sevgilim,** ortak mallarımız konusunda sana her şeyi olduğu gibi açıkça göstererek mi -ne var olmayan şeylerle övünerek ne de elimizde olanları gizleyerek- sana daha layık görünürüm; yoksa seni kandırmaya çalışıp abartılı anlatımlarla, sana sahte paralar ve yaldızlı kolyeler göstererek ve solacak elbiseleri gerçek mor kumaş gibi tanıtarak mı?”

“Sus!” diye hemen araya girdi, “Lütfen böyle olma, böyle olsaydın seni tüm kalbimle sevmezdim!”

Dedim ki: “Öyleyse sevgilim, bedenlerimiz konusunda da başka bir bağla birleşmiş değil miyiz? En azından dünya öyle söylüyor. Öyleyse bu bedensel ortaklıkta, sana daha layık nasıl görünürüm? Sana kendimi sunduğumda bedenimi sağlıklı ve güçlü tutmaya çalışarak gerçekten iyi bir görünüşle mi; yoksa sana görünmeden önce yanaklarıma kırmızı kurşun sürüp gözlerimin altını boyayarak seni kandırıp gözlerine ve ellerine gerçek bedenim yerine boya sunarak mı?”

“Ah,” diye haykırdı, “kırmızı kurşundan ziyade sana dokunmayı, allıktan ziyade kendi rengini görmeyi, yağla bulaşmış gözlerden ziyade gözlerinin parlak olmasını tercih ederim.”

Dedim ki: “Öyleyse, sevgilim, beyaz boya ve alkanet suyunu gerçek rengine tercih etmediğimi kabul et. Tıpkı tanrıların atları atlardan, sığırları sığırlardan, koyunları koyunlardan zevk alacak şekilde yarattığı gibi insanlar da süslenmemiş insan bedenini en çok beğenirler. Bu gibi hileler yabancılar için işe yarayabilir... Dışarıdan bakanlar kolayca kandırılabilir; ancak **birlikte yaşayan insanlar birbirlerini aldatmaya kalkarlarsa mutlaka açığa çıkarlar**. Çünkü sabah giyinirken yakalanırlar; terlediklerinde boyaları akar, bir gözyaşı onları ele verir; banyo onların gerçekte nasıl oldukları gösterir.”

(Sokrates:) “Peki, buna ne cevap verdi?”

(Ischomachus:) “Hiçbir şey. Fakat o günden sonra bu tür uygulamalardan vazgeçti ve bana kendini süssüz ve **olması gerektiği gibi** göstermeye çalıştı. Yine de bir konuda **bana dayanıştı**. Yalnızca **güzel görünmek yerine gerçekten nasıl güzel olabileceğini sordu**. Ben ona şu öğüdü verdim: “Sürekli bir hanımefendi gibi **oturma**, Tanrı’nın yardımıyla **bir hizmetkâr gibi davranmaya çalış**; Tezgâhın önünde dur ve **senden daha az bilenleri eğitmeye çalış** ve **daha çok bilenlerden öğrenme-**

ye hazır ol. Fırıncıya göz kulak ol; yiyecekleri dağıtan hizmetçinin yanında dur. Etrafta dolaş ve her şeyin yerinde olup olmadığını **kontrol et.**” Çünkü bunun ona **hem bir hareket hem de bir meşguliyet sağlayacağını** düşündüm. Ayrıca un karıştırmanın ve hamur yoğurmanın; pelerinleri ve yatak örtülerini silkeleyip katlamanın **mükemmel bir egzersiz olduğunu** söyledim. **Bu tür egzersizlerin;** iştahını açacağını, sağlığını iyileştireceğini ve yanaklarına doğal bir renk katacağını belirttim. Ayrıca dedim ki: **Bir eş, bir hizmetçiden daha bakımlı, daha canlı ve daha zarif giyimli olduğunda** son derece büyüleyici görünür; özellikle de eş, **isteyerek** hizmet ederken hizmetçinin yaptığı iş **zorunludur.** Ama hanımefendi gibi **oturan kadınlar, kendilerini boyalı ve sahtekâr kadınlarla kıyaslamaya açık hale getirirler.**

Sokrates, emin olabilirsiniz ki şimdi, karımın giyimi ve görünüşü, benim verdiğim öğütlere ve şu anki açıklamalarımaya uygundur.”

XI. BÖLÜM

(Sokrates:) “Ischomachus, karının meşguliyetleri hakkında ki açıklamaların şimdilik yeterli diye düşünüyorum. Bu, ikiniz için de övgüye değer. Ama şimdi bana kendi meşguliyetlerini anlat. Böylece **neden bu kadar saygı gördüğünü** belirtmenin memnuniyetini yaşayacaksın ve ben de **bir beyefendinin meşguliyetleri hakkında eksiksiz bir açıklama** ve eğer anlayışım beni yanıltmıyorsa **bunlar hakkında kapsamlı bir bilgi için** sana minnettar olacağım.”

(Ischomachus:) “Pekâlâ, Sokrates. Günlük meşguliyetlerim hakkında sana bilgi vermekten büyük memnuniyet duyacağım, ayrıca **davranışlarımda yanlış bir şey olduğunu düşünüyor-san beni düzeltebilirsin.**”

(Sokrates:) “Kusursuz bir beyefendiyi nasıl düzeltebilirim ki? Ben ki başı havada gevezelik eden biriyim, hatta en anlamsız alaylardan biriyle, “zavallı bir dilenci” diye çağrılıyorum. Doğrusu, Ischomachus, eğer bir iki gün önce yabancı Nikias’ın atına rastlamış olmasaydım, bu son suçlama beni umutsuzluğa sürükleyebilirdi. Atın arkasında yürüyen ve ona bakakalan bir kalabalık gördüm; bazıları da onun hakkında hararetle konuşuyordu. Bunun üzerine bakıcısına yaklaşıp atın çok malı mülkü olup olmadığını sordum. Adam bana, böyle bir soru sorduğum için deliymişim gibi baktı ve **bir atın nasıl mülk sahibi olabileceğini** sordu. Bunun üzerine kendime geldim. Çün-

kü onun cevabı, **doğanın ona iyi bir ruh vermiş olması durumunda fakir bir atın bile iyi bir at olabileceğini gösteriyordu.** Öyleyse benim iyi bir insan olmamın mümkün olduğunu varsayalım ve bana meşguliyetleri ayrıntılı olarak anlat ki **anlayabildiğim ölçüde, yarından itibaren senin örneğini izlemeye çalışayım.** Çünkü bu, **erdem yoluna girmek için yarın iyi bir gündür."**

(Ischomachus:) "Şaka yapıyorsun Sokrates. Yine de sana hayatta tutarlı bir şekilde izlemeye çalıştığım ilkeleri anlatacağım. Çünkü tanrıların, insanların yapmaları gereken şeyleri bilmeden ve bunlara dikkat etmeden başarılı olmalarını imkânsız kıldıklarını, ancak bazı bilge ve dikkatli insanlara refah bahsettiklerini, bazılarında ise esirgediklerini farkındayım. Bu yüzden ben işe tanrılara ibadet ederek başlarım ve dualarımın karşılığında sağlık ve güç, yurttaşlarımın saygısı, dostlarımın sevgisi, savaşta onurlu bir güvenlik ve dürüst yollarla artırılmış zenginlik elde etmek için kendimi öyle bir şekilde yönetmeye çalışırım."

(Sokrates:) "Ischomachus, gerçekten zengin olmak ve çok şeye sahip olmak mı istiyorsun, bununla birlikte bunları korumak için bunca zahmeti göze alarak?"

(Ischomachus:) "Evet, gerçekten de istiyorum. Çünkü Sokrates, bedelini hesaplamadan tanrıları onurlandırmak, ihtiyaç sahibi dostlara yardım etmek ve imkânlarım dâhilinde şehrin hiçbir süsten mahrum kalmamasını sağlamak isterim."

(Sokrates:) "Gerçekten de soylu özlemler, Ischomachus. Şüphesiz bunlar varlıklı bir adama yakışır! Çünkü birçoğu başkalarından yardım almadan yaşayamıyor ve birçoğu kendi ihtiyaçlarını karşılayabiliyorsa memnun oluyor. Bu nedenle kendi mal varlığını koruyabilen ve yine de şehri süsleyecek ve dostlarına yardım edecek kadar parası olanlar, yüksek mevkili ve güçlü adamlar olarak düşünülebilir. Ancak bu tür adamlara

övgü, bizim aramızda sıradan/yaygın bir şeydir. Şimdi ilk söylediğin noktaya geri dönelim, Ischomachus. Bana **sağlığını ve gücünü nasıl koruduğunu**, savaştan **nasıl güvenli ve onurlu bir şekilde çıktığını** anlat. **Para kazanma yöntemlerini daha sonra** dinlemekle yetineceğim.”

(Ischomachus:) “Pekâlâ, Sokrates. Görebildiğim kadarıyla **bunların hepsi birbiriyle bağlantılı**. Eğer bir adam yeterli beslenir ve bunun etkilerini düzgün bir şekilde giderirse hem sağlığını güvence altına alır hem de gücünü artırır diye düşünüyorum. Savaş sanatlarında kendini eğiterek onurlu bir şekilde kendini kurtarmaya daha yatkın olur ve gereken özeni göstererek ve gevşek alışkanlıklardan kaçınarak mal varlığını artırma olasılığı da yükselir.”

(Sokrates:) “Şimdiye kadar, Ischomachus, seni anlıyorum. Yani yemekten sonra çalışmaya özen göstererek ve eğitim alarak bir adamın hayatın güzel şeylerini elde etme olasılığının daha yüksek olduğunu mu kastediyorsun? Fakat şimdi bana ayrıntıları vermeni istiyorum. **Sağlığını ve gücünü korumak için ne tür işler yapıyorsun?** Savaş sanatları konusunda kendini nasıl eğitiyorsun? Dostlarına yardım etmek, şehri güçlendirmek ve fazladan bir miktar elde etmek için nasıl bir gayret gösteriyorsun?”

(Ischomachus:) “Peki, öyleyse (anlatayım), Sokrates. Birini ziyaret etmek istersem onu hâlâ evde bulacağımdan **emin olduğum bir saatte yataktan kalkarım**. Şehirde yapmam gereken bir işim varsa bunu **bir yürüyüş fırsatı olarak değerlendiririm**. Şehirde acil bir işim yoksa hizmetçim atımı çiftliğe götürür ve ben de **yürüyerek oraya giderim**. Belki de Sokrates, bu, revakta dolaşmaktan daha faydalı olur. Çiftliğe vardığımda ekim, temizleme, tohum ekme veya hasat işlerinin devam ettiğini görebilirim. İşin tüm ayrıntılarını denetler ve yöntemlerde yapılabilecek iyileştirmelerini öneririm. Bundan sonra, genel-

likle atıma biner ve savaşta **gerekli olan egzersizleri** olabildiğince yakından taklit ederek bunları yaparım. Ne eğimden ne de dik yamaçtan ne hendekten ne de su yolundan kaçınırım. Ancak atımı buralardan geçerken sakat bırakmamak için **her türlü özeni gösteririm**. Bitirdikten sonra, hizmetçi atı yuvarlanması için serbest bırakır ve onu eve götürür. Bu sırada çiftlikten şehirde ihtiyaç duyduğumuz her şeyi de yanında getirir. Ben ise eve dönüş yolculuğunu yürüyüş ve koşu arasında bölüştürürüm. Eve vardığımda kendimi bir strigil⁶ ile temizlerim ve sonra öğle yemeği yerim, Sokrates. Ne aç kalacak kadar az ne de fazla dolacak kadar çok, **sadece günü geçirmeye yetecek kadar yerim.**”

(Sokrates): “Doğrusu, Ischomachus, yaptıklarından büyük zevk alıyorum. Çünkü **sağlık ve güç sağlamak için bir dizi araçlara, savaş için egzersizlere, zengin olmak için özel yöntemlere sahipsin ve hepsini aynı anda kullanıyorsun!** Bu bana gerçekten hayranlık uyandırıcı geliyor! Ve aslında, bu amaçların her birini takip etme yönteminin sağlam olduğuna dair ikna edici kanıtlar sunuyorsun. “Çünkü seni genellikle tanrıların yardımıyla sağlık ve güç içinde görüyoruz ve en iyi binicilerimizden ve en zengin vatandaşlarımızdan biri olarak da kabul edildiğini biliyoruz.”

(Ischomachus): “Peki, bu faaliyetlerin sonucu ne oluyor dersin, Sokrates? Belki de duymayı beklediğin gibi genel olarak bir “beyefendi” olarak anılmam değil, sürekli olarak iftira uğramam.”

(Sokrates): “Ah! Ama sana sormak istediğim şey, Ischomachus, sistemine, **gerektiğinde mahkemede dava açma ve savunma yapma yeteneğini de dâhil ediyor musun?**”

⁶ Strigil, özellikle Antik Yunan ve Antik Roma döneminde kullanılan metal bir temizlik aracıdır (çevirenin notu).

(Ischomachus:) “Nasıl görmezsin, Sokrates! Tam da bunu sürekli uyguluyorum. Bana **iftira edenlere** kimseye haksızlık etmediğimi ve mümkün olduğunca birçok kişiye iyilik yaptığımı gösteriyorum. Ayrıca birçok kişiye ve devlete haksızlık eden ve kimseye iyilik yapmayan bazı kişileri dikkatle not alarak suçlama konusunda kendimi eğittiğimi düşünmüyor musun?”

(Sokrates:) “Peki, bana bir şey daha söyle, Ischomachus. Sen de bu konuları açıklama, yani ifade etme sanatını uyguluyor musun?”

(Ischomachus:) “Evet Sokrates! Ben konuşma sanatını büyük bir gayretle uyguluyorum. Çünkü hizmetkârlardan birini savcı veya sanık olarak görevlendirip onu çürütmeye çalışırım. Ya da birini arkadaşlarının önünde över veya kınarım. Ya da tanıdıklarım arasında arabuluculuk yaparak düşman olmaktansa arkadaş olmanın onların çıkarına olduğunu göstermeye çalışırım. Askeri mahkemede bir askeri eleştirmek veya haksız yere suçlanan bir adamı savunmak yahut haksız yere onurlandırılan birini suçlamak için sırayla görev alırım. Genellikle danışma kurulunda/istişarelerde bir araya gelip benimsemek istediğimiz yolu destekleyen ve kaçınmak istediğimiz yolu kötüleyen sözler söyleriz. Daha önce de sık sık hedef gösterildim, Sokrates. Ve ceza çekmeye veya tazminat ödemeye mahkûm edildim.”

(Sokrates:) “Kim tarafından, Ischomachus?”

(Ischomachus:) “Bunu bilmiyorum! ... Karım tarafından!”

(Sokrates:) “Peki, kendini nasıl savunuyorsun?”

(Ischomachus:) “Gerçeği söylemek işime geldiğinde oldukça iyi savunurum. Ama yalan söylemek gerektiğinde, Sokrates, daha kötü bir nedeni daha iyi gösteremem, hayır, hiç de beceremem!”

(Sokrates:) “Belki de Ischomachus, yalanı gerçeğe dönüştüremiyorsun!”

XII. BÖLÜM

(Sokrates:) “Ama belki de seni onaylıyorum, Ischomachus! Şimdi artık gitmek istiyorsundur?”

(Ischomachus:) “Hayır, Sokrates! Pazar dağılmadan önce gitmeyi düşünmem.”

(Sokrates:) “Anlaşılan tam bir beyefendisin! Çünkü “beyefendi” olarak anılma hakkını kaybetmemek için elinden geleni yapıyorsun! Şu anda dikkatini çeken birçok şey olduğunu tahmin ediyorum; ama bu yabancılarla **randevu yaptığın için sözünü bozmamaya kararlısın!**

(Ischomachus:) “Ama seni temin ederim, Sokrates, **bahsettiğin işleri de ihmal etmiyorum!** Çünkü çiftliklerimde kâhyalar bulunduruyorum.”

(Sokrates:) “Peki, bir kâhyaya ihtiyacın olduğunda, Ischomachus, **bu göreve uygun nitelikli bir adam arayıp** onu satın almaya mı çalışıyorsun, **yoksa kâhyalarını kendin mi eğitiyorsun?**”

(Ischomachus:) “Elbette onları **kendim eğitmeye çalışırım**, Sokrates! Çünkü o adam ben yokken yönetimi devralabilecek kapasitede olmalı. Öyleyse neden benim bildiklerimden başka bir şey bilmesi gerekir ki? Eğer ben çiftliği yönetmeye uygunsam sanırım başka bir adama da bildiklerimi öğretebilirim! O halde **en önemli şart**, yokluğunda seni temsil edecek, sana ve ailene sadık olacak birinin olmasıdır. Çünkü bir kâhya sadık

değilse sahip olabileceği herhangi bir bilginin ne faydası var? Elbette hiçbir faydası yok; ama şunu söyleyebilirim ki **bana ve aileme sadakat, öğretmeye çalıştığım ilk derstir.**

(Sokrates:) “Peki, Tanrı aşkına, birine sana ve ailene sadık olmayı nasıl öğretiyorsun?”

(Ischomachus:) “Tanrılar bize bolca iyi bir şey bahsettiğinde onu ödüllendirerek (ona da pay vererek).

(Sokrates:) “Yani, iyi şeylerinden pay alanlar sana sadıktır ve senin refahını isterler mi demek istiyorsun?”

(Ischomachus:) “Evet, Sokrates, **sadakati sağlamanın en iyi aracının bu olduğunu** düşünüyorum.”

(Sokrates:) “Ama şimdi, eğer sana sadıksa Ischomachus, bu onu yetkin bir kâhya yapmaya yeter mi? Görmüyor musun ki pratikte tüm insanlar kendi iyiliğini istese de istedikleri iyi şeyleri elde etmek için zahmete girmeyen birçok insan var?”

(Ischomachus:) “Ben böyle insanlardan birini kâhya yapmak istediğimde elbette onlara aynı zamanda dikkatli olmayı da öğretirim.”

(Sokrates:) “Bunu nasıl yapıyorsun? Dikkatli olmanın öğretilmeyecek bir erdem olduğunu sanıyordum.”

(Ischomachus:) “Doğru, Sokrates, karşılaştığın herkese dikkatli olmayı öğretmek mümkün değil.”

(Sokrates:) “Pekâlâ; ne tür erkekler eğitilebilir? En azından bunları bana göster.”

(Ischomachus:) “Sokrates, **Öncelikle içkiye düşkün olanları** dikkatli hale getiremezsin; çünkü içki, yapmaları gereken her şeyi (onlara) unutturur.”

(Sokrates:) “Öyleyse sadece ayyaşlar mı asla dikkatli olmaz, yoksa başkaları da var mı?”

(Ischomachus:) “Elbette var, **tembeller de** dâhil edilmeli; çünkü uyurken kendi işini yapamazsın ve başkalarının işlerini de yaptıramazsın.”

(Sokrates:) “Peki, bunlar bu dersi öğrenemeyen kişilerin toplamını mı oluşturuyor, yoksa başkaları da var mı?”

(Ischomachus:) “Şunu da eklemeliyim ki bence **umutsuzca âşık olan** bir adam, tutkusunun nesnesine verdiği ilgiden daha fazlasını hiçbir şeye veremez. Çünkü sevgiliye olan bağlılıktan daha keyifli bir umut veya meşguliyet bulmak kolay değildir! Hatta yapılması gereken işler varken insanı en çok cezalandıracak şey, sevdiğiyle görüşmesinin engellenmesidir. Bu yüzden **böyle birini yönetici yapmaya kalkışmaktan da kaçınırım.**”

(Sokrates:) “Peki, ya **para hırsı olan erkekler**? Onlar da bir çiftliğin yönetimini üstlenecek şekilde eğitilemez mi?”

(Ischomachus:) “Kesinlikle hayır! Aslında, onlar iş için çok kolay bir şekilde yeterlilik kazanırlar. Sadece onlara çalışkanlığın karlı olduğunu göstermek gerekir.”

(Sokrates:) “Peki, diğerlerinin senin kınadığın kusurlardan arınmış ve orta derecede kazanç hırsına sahip olduklarını varsayarsak onlara denetlemelerini istediğin işlerde nasıl dikkatli olmayı öğretirsin?”

(Ischomachus:) “Çok **basit bir yöntemle**, Sokrates. Ne zaman dikkatli olduklarını fark etsem onları över ve onlara saygı göstermeye çalışırım. Ama dikkatsiz göründüklerinde onları incitecek türden şeyler söylemeye ve davranışlarda bulunmaya çalışırım!”

(Sokrates:) “Şimdi, Ischomachus, **meslek için eğitim gören adamlar** konusunu bir tarafa bırak da **sistemden** bahset: Bir insan kendisi dikkatsiz ise başkalarını dikkatli hale getirmesi mümkün müdür?”

(Ischomachus:) “Elbette hayır! Müzik yeteneği olmayan birine de müzik öğretebilir. Çünkü öğretmen kötü bir şekilde yönlendirdiğinde bir şeyi iyi yapmayı öğrenmek zordur. Ve bir efendi, bir hizmetkârı dikkatsiz olmaya teşvik ettiğinde o kişinin iyi bir hizmetkâr olması zordur. Kısacası **iyi hizmetkârları**

olan kötü bir efendiye rastladığımı sanmıyorum! Ancak kötü hizmetkârları olan iyi bir efendiye rastladım! Fakat onlar bunun bedelini ödediler! Eğer insanları sorumluluk alma-ya uygun hale getirmek istiyorsan çalışmalarını denetlemeli ve incelemeli, iyi yapılan işleri ödüllendirmeye hazır olmalı ve dikkatsizliği hak ettiği gibi cezalandırmaktan çekinmemelisin. Perslilere atfedilen cevabı beğeniyorum. Kral'ın başına geleni bilirsin: Kral iyi bir ata rastlamıştı ve onu olabildiğince çabuk besleyip semirtmek istiyordu. Bu nedenle atlarla arası iyi olduğu bilinen birine, bir atı semirtmenin en hızlı yolunun ne olduğunu sordu. Adam, "Efendinin gözü" diye yanıtladı. Sanırım bu cevabı genel olarak uygulayabiliriz, Sokrates. Diyebiliriz ki esas olarak **işi iyi ve değerli yapan, efendinin gözüdür!"**

XIII. BÖLÜM

(Sokrates:) “Bir adama, kendisine verdiğiniz görevlere dikkatlice odaklanmanın gerekliliğini aşıladığınız zaman o kişi kâhya olarak görev yapmaya yetkin olacak mı, yoksa verimli olmak için başka bir şey öğrenmesi mi gerekecek?”

(Ischomachus:) “Elbette! Hala **ne yapması gerektiğini ne zaman ve nasıl yapması gerektiğini** anlaması gerekir. Aksi takdirde bir kâhya, hastasını erken ve geç saatlerde ziyaret etmeye özen gösteren, ancak **hastalığını tedavi etmenin doğru yolunu bilmeyen bir hekimden nasıl daha faydalı olabilir?”**

(Sokrates:) “Peki, diyelim ki çiftlik işlerinin nasıl yapılacağını öğrendi, bundan daha fazlasına ihtiyacı var mı yoksa artık mükemmel bir kâhya mı olur?”

(Ischomachus:) “Bence işçileri yönetmeyi de öğrenmeli!”

(Sokrates:) “Peki kâhyalarını yönetme konusunda da yetkin olmaları için eğitiyor musun?”

(Ischomachus:) “Evet, en azından deniyorum.”

(Sokrates:) “Öyleyse bana, **insanları yönetmeyi nasıl öğrettiğini anlat!**”

(Ischomachus:) “Çocukça denecek kolay bir yöntemle desem, Sokrates, muhtemelen güleceksin!”

(Sokrates:) “Hayır, kesinlikle bu gülünecek bir şey değil, Ischomachus. **Çünkü** insanları başkalarını yönetmeye uygun hale getirebilen herkes, onlara başkalarının efendisi olmayı da

öğretebilir. Ve eğer onları efendi olmaya uygun hale getirebilirse onları kral olmaya da uygun hale getirebilir. Bu nedenle bunu yapabilen herkes, bana göre gülünmeyi değil, büyük bir övgüyü hak eder.”

(Ischomachus): “Şimdi, Sokrates, diğer **canlılar itaat etmeyi iki şekilde öğrenirler**: İtaatsizlik etmeye çalıştıklarında **cezalandırılarak** ve sana hizmet etmeye istekli olduklarında **ödüllendirilerek**. Örneğin **taylar**, itaatkâr olduklarında sevdikleri bir şeyi alarak ve itaatsiz olduklarında rahatsız edilerek at terbiyecisinin niyetlerini yerine getirene kadar itaat etmeyi öğrenirler. **Yavru köpekler** ise zekâ ve ifade gücü bakımından insanlardan çok daha aşağıdadır. Yine de daireler çizerek koşmayı, takla atmayı ve birçok başka numarayı yapmayı öğrenirler; çünkü itaat ettiklerinde istediklerini elde ederler ve dikkatsiz olduklarında ise cezalandırılırlar. **İnsanlar da** sadece sözle, itaat etmenin kendileri için iyi olduğu gösterilerek daha itaatkâr hale getirilebilirler. Ancak **kölelerle** uğraşırken **vahşi hayvanlar** için uygun olduğu düşünülen eğitim, itaati öğretmenin de çok etkili bir yoludur. Çünkü karınlarını özledikleri yiyeceklerle doyurarak onlarla çok şey başarabilirsin. Hırslı bir yapıya sahip olanlar da övgüyle teşvik edilir. Bazı doğalar övgüye, diğerleri ise et ve içeceğe açıktır. Şimdi bunlar, insanları daha itaatkâr hale getirmek amacıyla kendim yaptığım şeylerdir. Ancak bunlar, kâhya olarak atamak istediğim kişilere verdiğim tek dersler değildir. Onlara yardımcı olmanın başka yolları da var. İşçilerime sağlamam gereken kıyafetler ve ayakkabılar **aynı değildir**. Bazıları diğerlerinden daha iyi, bazıları daha kötüdür. Böylece daha iyi hizmetkârı üstün eşyalarla **ödüllendirip** daha az hak edenlere daha düşük olanları verebilirim. Çünkü Sokrates, iyi hizmetkârların tüm işi kendilerinin yaptığını, çalışmaya ve gerektiğinde risk almaya istekli olmayanların ise aynı şeyi aldığını görmelerinin çok moral bozucu olduğunu düşü-

nüyorum. Bu nedenle ben **hak edenleri değersizlerle aynı seviyeye koymayı tercih etmem.** Ve kâhyalarımın en iyi şeyleri en hak edenlere dağıttığını bildiğimde onları överim. Ve eğer dalkavukluğun veya başka herhangi bir boş hizmetin özel bir lütuf kazandırdığını görürsem bunu göz ardı etmem, kâhyayı azarlar ve Sokrates, ona, böyle bir kayırmacılığın kendi çıkarına bile olmadığını göstermeye çalışırım.”

XIV. BÖLÜM

(Sokrates:) “Şimdi, Ischomachus, adamını bu kadar iyi yönetir hâle getirip onları itaatkâr kılabildiğinde onu mükemmel bir kâhya sayar mısın, yoksa saydığın niteliklere rağmen hâlâ başka bir şey ihtiyacı var mı?”

(Ischomachus:) “Elbette, Sokrates, **dürüst olmalı** ve efendisinin malına dokunmamalı. Çünkü **eğer ekinleri işleyen adam onları çalmaya cüret eder** ve işten kar sağlayacak kadar bırakmazsa onun yönetiminde yapılan tarımdan ne fayda gelebilir?”

(Sokrates:) “Peki, bu tür bir adaleti öğretmeyi de kendine görev edindin mi?”

(Ischomachus:) “Elbette! Ancak herkesin bu derse kolayca kulak verdiğini görmüyorum. Bununla birlikte hizmetkârlarımı Draco ve Solon’un yasalarından alınan ilkeler yardımıyla adalet yoluna yönlendiririm. Bana öyle geliyor ki bu ünlü adamlar yasalarının çoğunu bu **özel adalet türünü** göz önünde bulundurarak koymuşlardır. Çünkü şöyle yazılmıştır: “Hırsızlar hırsızlıklarından dolayı para cezasına çarptırılacaklardır” ve “Suçüstü yakalanan herkes hapse atılacak ve öldürülecektir.” Bu kanunların **amacı** açıkça, ağırlıklılığı suçlu için kârsız kılmaktır. Ben de bu hükümlerden bazılarını ve Pers kralının kanununda bulunan diğer yasaları uygulayarak hizmetkârlarımın ellerinden geçen konularda **dürüst olmalarını sağlamaya** çalışırım. Çünkü bu kanunlar sadece suçluyu cezalandırırken, kralın

yasası **hem suçluyu cezalandırır hem de dürüstleri ödüllendirir**. Böylece dürüstlerin dürüst olmayanlardan daha zenginleştiğini gören birçok kişi, para sevgisine rağmen dürüst kalmaya özen gösterir. Ama iyi muamele görmelerine rağmen dürüst olmamakta ısrar edenleri düzeltilemez derecede açgözlü sayarım ve onlarla artık ilgilenmem. Öte yandan bir adamın sadece kazanç elde ettiği için değil, dürüst olmaya meyilli olduğunu keşfedersem dürüstlüğümden dolayı, ama aynı zamanda benim onayımı kazanma arzusundan dolayı, onu zengin ederek ona özgür bir adam gibi **davranırım** ve ona bir beyefendi gibi de saygı gösteririm. Çünkü Sokrates, bence **hırs ile açgözlülük arasındaki fark şudur ki** övgü ve şeref uğruna hırslı kişiler, düzgün çalışmaya, risk almaya ve dürüst olmayan kazançtan kaçınmaya razıdırlar.”

XV. BÖLÜM

(Sokrates:) “Peki, peki! Adamında sana bağlılık arzusu uyandırdıktan, senin başarını sağlamak için dikkatli olmasını sağladıktan, ayrıca her yapılan işin kazanca katkı sağlaması için gerekli bilgiyi kazandırdıktan ve onu yönetme yeteneğiyle donattıktan sonra -üstelik bütün bunlara ek olarak, senin için bol ürün elde etmekten senin kendin çalışıyormuş gibi zevk alıyorsa- artık onun çok değerli bir kâhya olacağı açıktır. Yine de Ischomachus, en yüzeysel olarak ele aldığımız konunun bu kısmında bir boşluk bırakma.”

(Ischomachus:) “Hangisi?”

(Sokrates:) “Hatırlarsan öğrenilmesi gereken en büyük dersin işlerin nasıl yapılması gerektiği olduğunu söylemiştin. Ve eklemiştin ki eğer bir insan ne yapacağını ve nasıl yapacağını bilmiyorsa onun yönetiminden hiçbir fayda gelmez!”

(Ischomachus:) “Sokrates, şimdi benden tarım sanatının bütün inceliklerini öğretmemi mi istiyorsun?”

(Sokrates:) “Evet! Çünkü belki de bu, onu anlayanları zengin eden ve cahilleri tüm emeklerine rağmen yoksulluk içinde bir hayata mahkûm eden şeydir.”

(Ischomachus:) “Öyleyse, Sokrates, şimdi bu sanatın ne kadar güzel bir şey olduğunu duyacaksın. Faydalı, hoş, onurlu, tanrılar ve insanlar için son derece değerli, aynı zamanda öğrenmesi de son derece kolay. Bunlar gerçekten soylu nitelikler-

dir. Bildiğin gibi biz güzel, yüce, yardımsever ve aynı zamanda insanlara karşı nazik olan yaratıklara “**asil**” deriz.”

(**Sokrates:**) “Evet, Ischomachus, sanırım kâhya yetiştirme konusundaki açıklamalarını anlıyorum. Onu sana **sadık, dikkatli, yönetme yeteneğine sahip ve dürüst** hâle getirdiğini kavriyorum. Ama bir çiftliğin **yönetiminde başarılı olmak isteyen ne yapacağını, nasıl yapacağını ve ne zaman yapacağını öğrenmesi gerektiğini** söylemiştin. Bana kalırsa bu konuyu oldukça üstünkörü ele aldık, sanki dikte yoluyla yazı yazabilen ve yazılanı okuyabilen herkesin alfabeyi bilmesi gerektiğini söylemek gibi. Böyle söylense elbette alfabeyi bilmem gerektiğini öğrenmiş olurum ama bu bilgi tek başına bana alfabeyi öğretmez. Aynı şekilde şimdi de bir çiftliği başarıyla yönetmek isteyen birinin çiftçiliği anlaması gerektiğine kolayca ikna oluyorum. Ama bu bilgi, bana çiftçiliğin nasıl yapılacağını anlamamda yardımcı olmuyor. Eğer şu anda çiftçi olmaya karar versem hastaları dolaşan ama onları nasıl tedavi edeceğini bilmeyen doktora benzerdim. Bu nedenle öyle olmamak için bana tarımın gerçek uygulamalarını öğretmelisin.”

(**Ischomachus:**) “Sokrates, tarım, diğer sanatlar gibi öğrenmesi zor bir şey değil. Öyle ki öğrenci, geçimini sağlayacak seviyeye gelmeden önce yorulup bitmez. Bazı şeyleri, çalışanları izleyerek anlayabilirsin, bazılarını ise sadece anlatılarak. Hatta istersen başkasına da öğretebileceğin kadar iyi anlayabilirsin. Üstelik farkında olmasan da senin de bu konu hakkında oldukça fazla şey bildiğini düşünüyorum. Gerçek şu ki, diğer sanatçılar kendi sanatlarındaki en önemli noktaları az çok gizlerken **en iyi eken** çiftçi, izlendiğinde en çok memnun olur, **en iyi tohum** eken de öyle. Ona iyi yapılmış herhangi bir iş hakkında soru sorduğunda sana tam olarak nasıl yaptığını anlatacaktır. Bu nedenle Sokrates, çiftçilik, takipçilerinde diğer tüm mesleklerden daha çok **cömert bir eğilim** yaratıyor gibi görünüyor.”

(Sokrates:) “Mükemmel bir giriş! Üstelik dinleyicinin merakını azaltacak türden de değil. Haydi, anlat, özellikle de öğrenmesi bu kadar kolaysa. Çünkü temel dersleri öğretmek senin için bir utanç değil, ama **onları anlamamak, özellikle de gerçekten yararlıysa benim için çok daha büyük bir utanç olur!**”

XVI. BÖLÜM

(Ischomachus:) “Sokrates, Öncelikle sana tarım konusunda en doğru teorik bilgileri yazan ancak pratikte çiftçi olmayan yazarların tarımdaki en karmaşık sorun olarak adlandırdığı şeyin aslında basit bir mesele olduğunu göstermek istiyorum. Çünkü onlar başarılı bir çiftçi olmak için **önce toprağın doğasını bilmek gerektiğini** söylüyorlar.”

(Sokrates:) “Evet, bunda haklılar! Çünkü toprağın ne yetiştirebileceğini bilmezsen (toprağa) ne ekeceğini de bilemezsin.”

(Ischomachus:) “Öyleyse başka birinin arazisindeki ekinlere ve ağaçlara bakarak toprağın ne yetiştirebileceğini ve ne yetiştiremeyeceğini anlayabilirsin. Ama bir kere **öğrendikten sonra tanrılara karşı savaşmanın faydası yoktur**. Çünkü toprağın tercih ettiği ürün ve ağaçlar yerine istediğin şeyleri ekerek ve dikerek topraktan daha iyi bir verim alman pek olası değildir. Eğer **toprak, sahiplerinin tembelliği yüzünden kendi potansiyelini göstermiyorsa** genellikle **komşu** bir topraktan, komşu bir mülk sahibinden daha doğru bilgi edinebilirsin. Evet, hatta toprak harap halde olsa bile doğasını ortaya koyar. Çünkü eğer toprakta yetişen yabancı bitkiler kaliteli ise iyi bir tarımla toprak, kaliteli ürünler verebilir. Dolayısıyla toprağın doğası, tarım konusunda hiçbir deneyimi olmayan acemi biri tarafından bile belirlenebilir.”

(Sokrates:) “Bundan sonra artık eminim ki, Ischomachus,

toprağın doğasını bilmemekten korkarak tarımdan kaçınma gerek yok. Gerçek şu ki, balıkçıların işleri denizde olmasına ve ne tekneyi durdurup bakmalarına ne de yavaşlamalarına rağmen tarlaların yanından hızla geçerken ekinleri gördüklerinde toprağın iyi ve kötü olduğunu, bazen kınayarak bazen överek toprak hakkında fikir beyan etmekten çekinmediklerini hatırlıyorum. Dahası iyi bir toprak hakkındaki görüşlerinde genellikle deneyimli çiftçilerle tam olarak aynı fikirde olduklarını fark ediyorum.”

(Ischomachus): “Öyleyse Sokrates, tarım konusuyla ilgili hafızanı tazeleyeyim. Fakat nereden başlamamı istersin? Çünkü sana zaten bildiğin birçok şeyi anlatacağımı biliyorum.”

(Sokrates): “Ischomachus, sanırım öncelikle **öğrenmekten memnun olurum. Çünkü bu filozofun yoludur.** Eğer en verimli buğday ve arpa hasadını elde etmek istiyorsam toprağı nasıl işleyeceğimi öğrenmek isterim.”

(Ischomachus): “Pekâlâ, sanırım toprağın ekim için **nadasa bırakılması gerektiğini** biliyorsun, değil mi?”

(Sokrates): “Evet, biliyorum.”

(Ischomachus): “O halde toprağı kışın sürmeye başlasak nasıl olur?”

(Sokrates): “Toprak bataklığa döner!”

(Ischomachus): “Ya yazın başlasak nasıl olur?”

(Sokrates): “Toprağı sürmek zor olur.”

(Ischomachus): “Görünüşe göre bu işe başlamak için **en uygun mevsim ilkbahardır.**”

(Sokrates): “Evet, toprak o zaman sürülürse daha kolay parçalanabilir olur.”

(Ischomachus): “Evet, o mevsimde sürülen otlar gübre olarak kullanılacak kadar uzundur, ancak tohum dökmediği için yeniden çoğalmazlar. Ayrıca şunu bildiğini varsayıyorum,

nadasa bırakılmış bir arazi, yabancı otlardan arındırılmadıkça ve güneşte iyice kurutulmadıkça verimli olamaz, değil mi?”

(Sokrates): “Evet, kesinlikle; bence bu şarttır.”

(Ischomachus): “Bunu sağlamanın, yazın mümkün olduğunca sık toprağı sürmekten daha iyi bir yolu olduğunu düşünüyor musun?”

(Sokrates): “Hayır, yabancı otların yüzeyde kalmasını ve sıcakta kurummasını, toprağın da güneşte kurutulmasını istiyorsak (bunun için) en kesin yolun yaz ortasında öğle vakti toprağı sürmek olduğunu kesin olarak biliyorum.”

(Ischomachus): “Peki, eğer insanlar toprağı kazarak nada sa hazırlıyorlarsa yabancı otları topraktan ayırmaları da gerekmez mi?”

(Sokrates): “Evet, ayrıca yabancı otları kurumaları için yüzeye atmalı ve toprağı alt üst etmeli ki alt katmanlar kurusun.”

XVII. BÖLÜM

(Ischomachus): “Görüyorsun ki Sokrates, nadas konusunda hemfikiriz.”

(Sokrates): “Evet, öyle görünüyor.”

(Ischomachus): “Şimdi de ekim zamanına gelelim, Sokrates. Geçmiş deneyimlerle her zaman en iyi olduğu kanıtlanmış ve günümüz uygulamalarıyla herkes tarafından onaylanmış olan ekim zamanının en uygun zaman olduğuna inanmıyor musun? Çünkü sonbahar biter bitmez, sanırım tüm insanlar Tanrı’ya ne zaman yeryüzüne yağmur göndereceğini ve ekim için onları özgür kılacağını görmek için endişeyle bakıyorlar.”

(Sokrates): “Evet, Ischomachus, herkes kuru toprağa ekim yapmaktan kaçınması gerektiğini artık anlamıştır. Tanrı’nın emrini beklemeden ekenler ise birçok kayıpla boğuşmak zorunda kalmışlardır.”

(Ischomachus): “Şimdiye kadar herkes aynı fikirde.”

(Sokrates): “Evet! Tanrı, öğretmenimiz olduğunda hepimiz aynı şekilde düşünmeye başlarız. Örneğin herkes kışın sıcak giysiler giymenin daha iyi olduğu konusunda hemfikirdir ve herkes odun varsa ateş yakmanın arzu edilirliliği konusunda da anlaşır.”

(Ischomachus): “Ama ekim yapmanın en iyisinin erken mi, çok geç mi yoksa mevsim ortasında mı yapıldığı sorusuna gelince işte burada, Sokrates, görüş ayrılıkları ortaya çıkar.”

(Sokrates): “Tanrı, yılı sabit kanunlarla düzenlemez; fakat bir yılda erken ekmek, bir diğerinde çok geç ekmek, bir diğerinde ise mevsim ortasında ekmek avantajlı olabilir.”

(Ischomachus): “O halde, Sokrates ister çok ister az ekim yap, bu ekim zamanlarından birini seçmenin mi yoksa en erken başlayıp en geçe kadar ekmeye devam etmenin mi daha iyi olduğunu düşünüyorsun?”

(Sokrates): “Benim görüşüme göre Ischomachus, mevsim boyunca sürekli ürün elde etmek için ekim yapmak en iyisidir. Çünkü bana kalırsa bir seferde çok fazla, diğerinde yetersiz yiyecek elde etmektense her zaman yeterli yiyecek elde etmek çok daha iyidir.”

(Ischomachus): “Demek ki bu konuda, Sokrates, öğrenci ve öğretmen aynı fikirde; üstelik bu fikri ilk dile getiren sensin, yani öğrencisin.”

(Sokrates): “Peki, tohum ekmek zor bir iş midir?”

(Ischomachus): “Elbette! Bunu da dikkate ele alalım, Sokrates. Tohumun elle ekilmesi gerektiğini benim kadar senin de bildiğini varsayıyorum, değil mi?”

(Sokrates): “Evet, gördüm.”

(Ischomachus): “Ah! Ama bazı insanlar düzgün ekebilir, bazıları ise ekemez. Öyleyse tohum ekenler de lir çalanlar kadar **pratik yapmaya ihtiyaç duyarlar** ki el iradenin hizmetkârı olsun.”

(Sokrates): “Kesinlikle!”

(Ischomachus): “Ama ya arazinin bir kısmı hafif, bir kısmı ağır? Ne yaparsın?”

(Sokrates): “Bununla ne demek istiyorsun? “Hafif” derken “zayıf”ı, “ağır” derken de “güçlü”yü mü kastediyorsun?”

(Ischomachus): “Evet, öyle demek istiyorum. Ve sana soruyorum, her iki türe de aynı miktarda tohum mu verirsin, yoksa hangisine daha fazla verirdin?”

(Sokrates:) “Şöyle bir prensibim var: Şarap ne kadar güçlüyse o kadar çok su eklerim; taşıyıcı ne kadar güçlüyse sırtına o kadar ağır yük koyarım. Ve başkalarını beslemek gerekirse en zengin adamlardan en çok sayıda insanı beslemelerini isterim. Ama söyle bana, zayıf toprak, tıpkı yük hayvanları gibi içine daha fazla tahıl koyunca güçlenir mi?”

(Ischomachus:) “Ah, şaka yapıyorsun Sokrates! Ama şunu söylememe izin ver: Tohumu ektikten sonra, toprak gökyüzünden bolca besin alırken filizler görünür görünmez toprağı tekrar sürersen bu toprağı besin sağlar ve gübre gibi güçlendirir. Öte yandan, tohumun toprakta kaynayana kadar büyümesine izin verirsen zayıf toprakların sonunda çok fazla tahıl vermesi zor olur. Biliyorsun, zayıf bir domuzun büyük bir yavru domuz sürüsü yetiştirmesi kolay değildir.”

(Sokrates:) “Yani, Ischomachus, toprak ne kadar zayıfsa o kadar az tohum ekilmesi gerektiğini mi kastediyorsun?”

(Ischomachus:) “Elbette, Sokrates! Ve sen de zayıfların taşıyacağı yükü hafifletme alışkanlığın olduğunu söyleyerek bana hak veriyorsun.”

(Sokrates:) “Peki, Ischomachus, çapaları neden mısırın üzerine gönderiyorsun?”

(Ischomachus:) “Sanırım kışın çok yağmur yağdığını biliyorsun, değil mi?”

(Sokrates:) “Elbette.”

(Ischomachus:) “Öyleyse mısırın bir kısmının su altında kaldığını ve çamurla kaplandığını, köklerinin bir kısmının da sel nedeniyle açığa çıktığını varsayalım. Ve biliyorsun, yağmurun sonucu olarak mısırın arasına yabancı otlar biter ve onu boğabilir.”

(Sokrates:) “Bütün bunlar olabilir.”

(Ischomachus:) “Öyleyse bu gibi durumlarda mısırın acil yardıma ihtiyacı olduğunu düşünmüyor musun?”

(Sokrates:) “Kesinlikle.”

(Ischomachus:) “Çamurun altında kalan kısma yardım etmek için ne yapılmalı sence?”

(Sokrates:) “Toprak kabartılmalı.”

(Ischomachus:) “Peki, ya kökleri açığa çıkan kısım?”

(Sokrates:) “Toprakla örtülmeli.”

(Ischomachus:) “Ya yabancı otlar çıkıp mısırı boğuyor ve tıpkı işe yaramaz erkek arıların emekleriyle depoladıkları yiyecekleri çalması gibi mısırın besinini çalıyorsa?”

(Sokrates:) “Elbette, yabancı otlar biçilmeli, tıpkı arı kovanından erkek arıların çıkarılması gerektiği gibi.”

(Ischomachus:) “Öyleyse çapalama için ve adamlar görevlendirmek için geçerli bir nedenimiz olduğunu düşünmüyor musun?”

(Sokrates:) “Şüphesiz; ama ben, Ischomachus, **uygun bir benzetme yapmanın ne kadar etkili olduğunu** düşünüyorum. Çünkü yabancı otları sadece ‘ot’ olarak anlattığımda değil, onları **erkek arılara benzettiğinde** bende çok daha fazla tepki uyandırdın.”

XVIII. BÖLÜM

(Sokrates:) “Ancak sanırım bundan sonra hasat geliyor. Bu konuda da bana bildiğin ne varsa anlat.”

(Ischomachus:) “Evet, elbette! Tabii bu konuda da benim bildiklerimi senin de aynen bildiğini fark etmezsem. O hâlde biliyorsun ki ekin biçilmelidir.”

(Sokrates:) “Bunu elbette biliyorum.”

(Ischomachus:) “Peki, mısırı biçerken sırtını rüzgâra mı dönmelisin yoksa rüzgâra karşı mı durmalısın?”

(Sokrates:) “Rüzgâra karşı değil. Mısır saplarının ve başaklarının yüzüne çarpması hem gözleri hem de elleri rahatsız eder.”

(Ischomachus:) “Peki, biçerken üstten mi yoksa yerden mi kesmelisin?”

(Sokrates:) “Eğer sap kısa ise samanın daha faydalı olması için aşağıdan biçerim; ama uzunsa harmanlayanlar ve savuranlar gereksiz yere uğraşmasın diye ortadan kesmenin doğru olduğunu düşünüyorum. Ayrıca anızın yakılması⁷ toprağa fayda sağlayabilir veya gübrenin yığınınına atılarak hacmini artırabilir.”

⁷ Günümüzde uzmanlar, bilimsel kanıtlar eşliğinde anızın yakılmasının tarlaya zarar verdiğini ifade etmektedirler. Ancak halen çiftçilerin çoğu, anızları yakmaktan vazgeçmemektedirler. Anlaşıldığına göre Sokrates’in yaşadığı dönemde Atina’da anız yakmanın tarlaya fayda verdiği algısı hâkim imiş. Aradan binlerce yıl geçmesine rağmen maalesef bu algının halen çiftçiler arasında yaygın olduğuna tanık olmaktadır. (Çevirenin notu).

(Ischomachus): “Sokrates, hasat konusunda benim bildiklerimi senin de bildiğin ortaya çıkıyor.”

(Sokrates): “Evet, öyle görünüyor. Ayrıca harmanlama işini de anlayıp anlamadığımı bilmek istiyorum.”

(Ischomachus): “Şu kadarını bilirsin: Harmanlamada yük hayvanlarının kullanıldığını, değil mi?”

(Sokrates): “Evet, elbette! Ve yük hayvanları terimi öküzleri, katırları ve atları kapsıyor.”

(Ischomachus): “Öyleyse tüm hayvanların bildiği tek şeyin, sürüldükleri sırada mısırı çiğnemek olduğunu düşünmüyor musun?”

(Sokrates): “Yani, yük hayvanları daha ne bilebilir ki?”

(Ischomachus): “Öyleyse Sokrates, doğru tahılı çiğnediklerini ve harmanın düzgün olduğunu kim görüyor?”

(Sokrates): “Elbette harman yapanlar. Sürekli çiğnenmemiş mısırı çevirip hayvanın ayaklarının altına atarak hem harmanı düz tutarlar hem de işi en kısa sürede bitirirler.”

(Ischomachus): “Bu noktaya kadar, bilgin benimki kadar iyi.”

(Sokrates): “Bir sonraki görevimiz, mısırı savurarak temizlemek olmayacak mı, Ischomachus?”

(Ischomachus): “Evet, Sokrates! Söyle bakalım, zeminin rüzgâr alan tarafında başlarsan kabukların zeminin üzerinden uçup gittiğini göreceğini biliyor musun?”

(Sokrates): “Öyle olmalı.”

(Ischomachus): “O halde bazı tanelerin tahılın üzerine düşmesi olası değil mi?”

(Sokrates): “Evet, kabukların rüzgârla savrulup tanelerin üzerinden zeminin boş kısmına kadar gelmesi çok uzun bir yol.”

(Ischomachus): “Peki, ya rüzgâra karşı savurmaya başlarsak?”

(Sokrates): “Bu durumda saman hemen doğru yere düşecek.”

(Ischomachus): “Peki, zeminin yarısını kaplayan mısırı temizledikten sonra, mısır olduğu gibi dururken kalan samanı hemen atmaya devam mı edeceksin yoksa önce temiz mısırı kenara doğru süpürüp en az yer kaplamasını mı sağlarsın?”

(Sokrates): “Elbette önce temiz mısırı süpürürüm. Böylece saman boş alana taşındığı için aynı samanı iki kez atmak zorunda kalmam.”

(Ischomachus): “Görünüşe göre Sokrates, mısır temizlemenin en hızlı yolunu öğretebilecek durumdasın.”

(Sokrates): “Doğrusu bu şeyleri anladığının gerçekten farkında değildim. Bu nedenle bir süredir bilgimin altın eritme, flüt çalma ve resim yapma konularını da kapsayıp kapsamadığını düşünüyorum. Çünkü bana bu şeyler öğretilmedi, tıpkı çiftçilik öğretilmediği gibi. Ama tıpkı çiftçilik yaparken izlediğim gibi bu sanatlarla uğraşan insanları izledim.”

(Ischomachus): “Az önce sana söylemedim mi, tarımın pek çok nedenle en soylu sanat olduğunu ve bunlardan birinin de öğrenmesinin en kolay olması olduğunu?”

(Sokrates): “Bu kadar yeterli, Ischomachus, anladım. Görünüşe göre ekim hakkında bilgi sahibiydim, ama bunu bildiğimin farkında değildim.”

XIX. BÖLÜM

(Sokrates): “Meyve ağacı dikmek de tarımın bir dalı mı?”

(Ischomachus): “Evet, öyle.”

(Sokrates): “Öyleyse nasıl ekim hakkında her şeyi anlayabiliyorum da dikim hakkında hiçbir şey bilmiyorum?”

(Ischomachus): “Ne yani, onu da mı anlamıyorsun?”

(Sokrates): “Hangi tür toprağa ekim yapacağımı, ne kadar derin bir çukur kazacağımı, ne kadar geniş olacağını, bitkinin ne kadarının gömülmesi gerektiğini, en iyi şekilde büyümesi için toprağa nasıl dikilmesi gerektiğini bilmediğim halde nasıl ekim yapabilirim ki?”

(Ischomachus): “Öyleyse gel bilmediğin her şeyi öğren. Bitkiler için kazılan çukurları mutlaka görmüşsündür.”

(Sokrates): “Evet, defalarca.”

(Ischomachus): “Hiç üç ayaktan daha derin bir çukur gördün mü?”

(Sokrates): “Hayır, elbette ki hayır! İki buçuktan da fazla değil.”

(Ischomachus): “Peki, hiç üç ayaktan daha geniş bir tane gördün mü?”

(Sokrates): “Elbette hayır, iki ayaktan da fazla değil.”

(Ischomachus): “Öyleyse şu soruyu da cevap ver: Bir ayaktan daha sığ bir çukur gördün mü?”

(Sokrates:) “Elbette, bir buçuk ayaktan daha sığ asla görmedim. Çünkü bitkiler çok sığ ekilirse etraflarındaki toprak karıştırdığında topraktan çıkarlar.”

(Ischomachus:) “O halde bunu çok iyi biliyorsun Sokrates, hendekler asla iki buçuk ayaktan daha derin, bir buçuk ayaktan daha az da olmaz.”

(Sokrates:) “Böyle açık bir şey gözden kaçamaz.”

(Ischomachus:) “Tekrar soruyorum, gözlerini kullanarak kuru ve ıslak zemini ayırt edebilir misin?”

(Sokrates:) “Elbette! Örneğin Lycabettus ve benzeri yerlerin etrafındaki arazi kuru zemine, Phalerum ve benzeri yerlerdeki alçak araziler ise ıslak zemine örnektir.”

(Ischomachus:) “Öyleyse bitki için çukuru hangi zeminde daha derin kazarsın, kuru zeminde mi yoksa ıslak zeminde mi?”

(Sokrates:) “Elbette kuru zeminde! Çünkü ıslak zeminde derin kazarsan suya rastlarsın ve su, dikimi engeller.”

(Ischomachus:) “Bence de çok doğru. Şimdi, çukurların kazıldığını varsayalım. Her toprak türü için hangi bitkilerin nasıl dikilmesi gerektiğini hiç gözlemledin mi?”

(Sokrates:) “Evet, elbette.”

(Ischomachus:) “Öyleyse bitkilerin mümkün olduğunca hızlı büyümelerini istiyorsun diyelim, altlarına biraz hazırlanmış toprak koyarsan çeliklerin (dal parçası) yumuşak topraktan sert toprağa mı yoksa işlenmemiş toprağa mı daha çabuk kök salacağını düşünüyorsun?”

(Sokrates:) “Açıkçası, hazırlanmış toprakta işlenmemiş toprağa göre daha hızlı kök salacaklardır.”

(Ischomachus:) “Öyleyse bitkinin altına toprak konulmalı mı?”

(Sokrates:) “Elbette konulmalı.”

(Ischomachus:) “Peki, çeliğin tamamını dik, gökyüzüne doğru bakacak şekilde yerleştirdiysen daha iyi kök salacağını mı dü-

şünüyorsun, yoksa bir kısmını altına konulan toprağın altına eğik bir şekilde mi yerleştirmelisin, tıpkı ters çevrilmiş bir gama gibi harfi gibi?"

(Sokrates): "Elbette öyle yapardım. Çünkü o zaman toprak altında daha fazla tomurcuk olurdu. Bitkilerin toprak üstündeki tomurcuklardan filizlendiğini gözlemledim, bu yüzden toprak altındaki tomurcukların da aynı şeyi yapar. Sanırım toprak altında birçok filiz oluşursa bitki güçlü ve hızlı bir şekilde büyür."

(Ischomachus): "Demek ki bu konularda da görüşün benimkiyle örtüşüyor. Peki, toprağı sadece yağmakla mı yetinirsin, yoksa bitkinin etrafını sıkıca mı yerleştirirsin?"

(Sokrates): "Elbette sıkıca yerleştirirdim. Çünkü eğer sıkı olmazsa yağmurun gevşek toprağı çamur yapacağından ve güneşin tepeden tırnağı kurutacağından eminim. Böylece bitkiler çok fazla sudan dolayı çürüme riskiyle veya köklerinde çok fazla ısıdan dolayı kuruyup ölme riskiyle karşı karşıya kalır."

(Ischomachus): "O halde bağ dikimi konusunda da görüşlerin yine benimkilerle tamamen aynı."

(Sokrates): "Bu dikim yöntemi incir için de geçerli mi?"

(Ischomachus): "Evet. Sanırım diğer tüm meyve ağaçları için de. Çünkü diğer ağaçları dikerken asma ile iyi sonuç veren bir şeyi neden atalım ki?"

(Sokrates): "Peki, zeytini nasıl dikeceğiz, Ischomachus?"

(Ischomachus): "Bunu gayet iyi biliyorsun ve sadece beni tekrar konuşturmaya çalışıyorsun. Çünkü eminim zeytin için daha derin bir çukur kazıldığını görüyorsun (yol kenarında sürekli yapılıyor). Ayrıca bütün sürgünlerin diplerinde kütük parçalarının bulunduğunu da görüyorsun; bitkilerin üst kısımlarının çamurla kaplandığını ve toprak üstünde kalan kısmın sarıldığını da fark ediyorsun."

(Sokrates): "Evet, bunların hepsini görüyorum."

(Ischomachus): “Görüyorsun! O halde anlamadığın şey nedir? Yoksa çamurun üstüne kırık çömlek parçalarının nasıl yerleştirileceğini mi bilmiyorsun, Sokrates?”

(Sokrates): “Aslında söylediklerinde bilmediğim hiçbir şey yok, Ischomachus. Ama yine de az önce bana sorduğun, ‘Dikimden anlıyor musun?’ sorusuna neden ‘Hayır’ diye cevap verdiğimi şimdi tekrar düşünüyorum. Çünkü doğru ekim yöntemi hakkında söyleyecek bir şeyim olmadığını sanıyordum. Ama şimdi özellikle **beni sorularla yönlendirdikçe** cevaplarımın, senin gibi becerisiyle ünlü bir çiftçinin görüşleriyle birebir örtüştüğünü söylüyorsun! **Acaba soru sormak bir tür öğretim yöntemi midir**, Ischomachus? Gerçek şu ki **soruların düzenini şimdi fark ettim! Bana aşına olduğum bilgilerle yol gösteriyorsun, bildiğim şeylere benzer şeyleri işaret ediyorsun ve gerçekten bilmediğimi sandığım şeyleri bildiğimi düşünmemi sağlıyorsun.**”

(Ischomachus): “Şimdi sana para hakkında sorular sorsam ‘iyi mi kötü mü olduğu konusunda, seni bir sınaama ile doğruyu yanlıştan ayırt etmeyi bildiğine ikna edebilir miyim? Ve flütçüler hakkında sorular sorarak flüt çalma işinden anladığına, ressamalar ve diğer sanatçılar hakkında sorular aracılığıyla anladığına inandırabilir miyim?”

(Sokrates): “Belki de. Çünkü tarımdan anladığıma beni ikna ettin, bu sanatı hiç öğrenmediğimi bildiğim halde.”

(Ischomachus): “Hayır, öyle değil Sokrates. Sana bir süre önce tarımın o kadar insancıl, nazik bir sanat olduğunu söylemiştim ki onu görüp dinlemen yeterlidir ve bu seni hemen anlamaya götürür. Kendisi sana ona nasıl davranılacağına dair birçok ders verir. Örneğin asma, en yakın ağaca tırmanır ve böylece sana desteğe ihtiyacı olduğunu öğretir. Ve salkımları henüz tazeyken yapraklarını etraflarına yayar ve sana o dönemde güneş ışınlarından açıkta kalan kısımları göl-

gelemeyi öğretir. Ama üzümünün güneşle tatlanma zamanı geldiğinde yapraklarını döker ve sana onu soyup meyvesini olgunlaştırmayı öğretir. Ve bereketli verimliliği sayesinde bazı salkımları olgun, bazılarını ise ekşi gösterir ve sana şöyle der: Üzümlerimi incir toplar gibi topla, olgun olanları geldikçe seç!”

XX. BÖLÜM

(Sokrates:) “O halde Ischomachus, eğer tarım işleri bu kadar kolay öğreniliyorsa ve herkes ne yapılması gerektiğini aynı şekilde biliyorsa neden herkes aynı şansa sahip olmuyor? Bazı çiftçiler bolluk içinde yaşarken ve istediklerinden fazlasına sahipken, diğerleri hayatın temel ihtiyaçlarını bile karşılayamıyor, hatta borca giriyorlar, bu nasıl oluyor?”

(Ischomachus:) “Bunu sana söyleyeceğim, Sokrates. Birinin refah içinde yaşarken diğerinin yoksul kalmasının sebebi, **bilgi veya bilgisizlik değildir**. Şöyle bir hikâye duymazsın: Çiftlik mahvoldu **çünkü** ekici düzensiz ekti **ya da** sıraları düzgün dikmedi **ya da** birisi asma için doğru toprağı bilmeyip verimsiz toprağı dikti **ya da** birisi nadasa ekim için hazırlık yapmanın iyi olduğunu bilmedi **ya da** birisi toprağı gübrelemenin iyi olduğunu bilmedi. Hayır, daha çok şöyle bir şey duyarsın: Adam tarlasından mısır alamıyor, **çünkü** ekildiğinden **ya da** gübrelendiğinden emin olmak için **hiçbir çaba göstermiyor**. **Ya da** adamın hiç şarabı yok **çünkü** asma dikmeye veya eski asmalarının meyve vermesi için **uğraşmıyor**. **Ya da** adamın ne zeytini ne de inciri var **çünkü** **zahmete katlanmıyor**; onları elde etmek için **hiçbir şey yapmıyor**. Tarımda akıllıca bir keşif yaptığı söylenen çiftçileri diğerlerinden ayıran şey bu değildir: İşte **bu tür şeyler bütün farkı yaratır**, Sokrates.

Bu, komutanlar için de geçerlidir: Stratejinin bazı dallarında

biri diğerinden daha iyi veya daha kötüdür; bu zekâda farklılık göstermelerinden değil, şüphesiz ki onların **dikkatli olmalarından kaynaklanır**. Çünkü bütün komutanların ve çoğu sıradan erin bildiği şeyler, bazı komutanlar tarafından yapılırken diğerleri tarafından yapılmamaktadır. Örneğin düşman ülkesinden geçerken gerekirse en iyi şekilde savaşabilecekleri düzende yürümenin doğru yol olduğunu herkes bilir. Bunu bilenlerden bazıları kurala uyar, bazıları ise bu kuralı ihlal eder. Ordugâhın önünde gece gündüz nöbetçi bulundurmanın doğru olduğunu herkes bilir; ancak bu da bazıları tarafından yerine getirilen, bazıları tarafından ise ihmal edilen bir görevdir. Yine bir geçitten geçerken önce avantajlı noktaları işgal etmenin daha iyi olduğunu bilmeyen kim vardır? Ancak bu önlem de bazıları tarafından gerektiği gibi alınırken bazıları tarafından ihmal edilir.

Aynı şekilde herkes tarımda gübreden daha iyi bir şey olmadığını söyler ve gözleri de onlara doğanın onu ürettiğini söyler. Herkes nasıl üretildiğini tam olarak bilir ve her miktarda gübre elde etmek kolaydır; ancak bazıları toplanması için özen gösterirken diğerleri bu işi hiç umursamaz. Oysa gökten yağmur yağar ve tüm çukurlar su birikintilerine dönüşür, toprak her türlü otu verir; ekicinin, ekimden önce bunları yerden temizlemesi gerekir; çıkardığı bu artıkları ise suya atması yeterlidir ve zaman kendiliğinden toprağın sevdiği şeyi meydana getirir. Her türlü bitki, her türlü toprak durgun suda gübreye dönüşür. Yine ekim için çok ıslak veya dikim için çok tuzlu olduğunda toprağı işleme yöntemlerinin tümü herkes tarafından bilinir. Arazinin hendeklerle nasıl kurutulduğu, tuzun sıvı veya kuru tuzsuz maddelerle karıştırılarak nasıl giderildiği. Ancak bu işler de her zaman dikkat çekmez.

Bir adamın toprağın ne üretebileceği konusunda tamamen

bilgisiz olduğunu, üzerinde ne ürün ne de ağaç görebildiğini ve bu konuda kimseden doğru bir bilgi duyamadığını varsayalım. Buna rağmen bir toprak parçasını denemek, bir atı ya da bir insanı denemekten daha kolay değil midir? Çünkü **toprak hile yapmaz. Ne yapabileceğini ve ne yapamayacağını açık bir şekilde gösterir.**

Bence **toprak, bilgi ve anlayışımızdan hiçbir şeyi gizlemediği için iyi ve kötü insanları en kesin şekilde test eden bir araçtır.** Çünkü **tembeller**, diğer sanat dallarında olduğu gibi bilgisizliklerini öne süremezler. Toprak, herkesin bildiği gibi **iyi muameleye iyi karşılık verir.** Tarım, **hain/kaçak ruhun açık bir suçlayıcısıdır.** Çünkü **hiç kimse insanın ekmeksiz yaşayabileceğine kendini inandıramaz!** Bu nedenle bir adam kazanmayı reddediyorsa ve başka bir kazanç sağlayan meslek bilmiyorsa açıkça hırsızlık, soygun veya dilencilikle geçinmeye meyillidir veya bu adam tamamen aptaldır.

Tarım, kâr da getirebilir zarar da. Çok sayıda işçi çalıştırıldığında bile çiftçinin işçilerin çalışma saatlerinde çalıştığından emin olup olmaması veya bu konuda kayıtsız kalması, işin sonucunu büyük ölçüde etkiler. Çünkü her on kişiden biri sürekli çalışarak kolayca fark yaratabilirken bir diğeri vaktinden önce işi bırakabilir (zarar verir). Ve elbette, işçilerin gün boyunca tembellik etmesine izin verilirse yapılan işteki azalma kolayca toplam işin yarısına ulaşabilir. Tıpkı yolda, genç ve sağlıklı iki yolcunun, birinin iki yüz stadion⁸, diğerinin ise yüz stadion yol kat etmesi gibi hızları birbirinden çok farklıdır. Çünkü biri önden giderek yapmayı planladığı şeyi yaparken diğeri tamamen rahatına düşkündür, bir çeşmenin yanında veya gölgede dinlenir, bir manzaraya bakar, bir de hafif esintiyi hisseder. Tarım işlerinde de kendilerine verilen işi yapanlarla tembellik eden-

⁸ Antik bir uzunluk ölçüsü (çevirmenin notu).

ler arasında verimlilik açısından büyük bir fark vardır. Bu durum, çalışmamak için bahaneler uydurmalarına ve tembellik etmelerine izin verilmesine yol açar. **Aslında iyi iş ile dürüst olmayan tembellik arasında, gerçek iş ile aylıklık arasında olduğu gibi büyük bir fark vardır.** Diyelim ki üzüm bağları yabancı otlardan temizlenmek için çapalanıyor: Eğer çapalama o kadar kötü yapılırsa, yabancı otlar daha gür ve daha bol büyürse buna nasıl ‘çalışma’ denebilir de ‘boş durma’ denmez?

İşte, mülkleri sırf bilgi eksikliğinden çok daha fazla ezen kö-tülükler bunlardan kaynaklanır. Çünkü mülkün giderleri bir kuruş bile az değildir; ancak yapılan iş, harcamadan kâr elde etmek için yetersizdir. Bundan sonra beklenen fazlalığın zara-ra dönüşüp dönüşmediğini merak etmeye gerek yoktur. Öte yandan tarımda gayretle çalışan dikkatli bir adam için hiçbir iş çiftçilikten daha hızlı getiri sağlamaz. **Babam** bana bunu öğ-retti ve kendi uygulamasıyla kanıtladı. Çünkü **bana asla iyi iş-lenmiş bir arazi satın almama izin vermedi; aksine beni sahi-binin ihmali veya yetersizliği nedeniyle ekilmemiş ve dikil-memiş herhangi bir araziye satın almam için teşvik etti.** “İyi işlenmiş arazi,” derdi, “büyük bir fiyata mal olur ve geliştirilemez.” Ve geliştirme imkânı olmayan yerde topraktan elde edilecek çok fazla zevk olmadığını savunurdu. Arazi ve hayvan varlığı sürekli gelişme hâlinde olmalıdır ki en yüksek verim elde edilebilsin ve tatmin sağlayabilsin.

Şimdi, bir çiftliğin vahşi doğadan verimli tarlalara dönüştürülmesinden daha fazla gelişme sağlayan hiçbir şey yoktur. Seni temin ederim ki Sokrates, bir çiftliğin değerini sık sık yüz kat artırmışsındır. Bu işte o kadar çok kazanç var ki Sokrates, öğrenmesi o kadar kolaydır ki bunu benden duyar duymaz benim bildiğim kadarını bilirsin ve istersen eve gidip başkasına öğretebilirsin. Dahası babam bu bilgiyi başkasından duymadı, çok düşünerek de keşfetmedi; sadece çiftçiliğe ve sıkı çalışmaya

olan sevgisi sayesinde yapacak bir şeyi olsun ve kârı zevkle birleştirebilsin diye bu tür bir çiftliğe sahip olmayı çok istediğini söylerdi. Çünkü seni temin ederim ki Sokrates, sanırım hiçbir Atinalı babam kadar güçlü bir tarım sevgisine sahip değildi.”

(Sokrates:) “Bunu duyunca ben sordum: Baban işlediği tüm çiftlikleri elinde mi tutuyordu, Ischomachus, yoksa iyi bir fiyat bulduğunda satıyor muydu?”

(Ischomachus:) “Elbette satıyordu! Ama görüyorsun, çalışkan alışkanlıkları sayesinde hemen işlenmemiş başka bir tane satın alırdı.

(Sokrates:) “Yani Ischomachus, babanın tarımı tüccarların tahulları sevdiği kadar yoğun bir şekilde sevdiğini mi söylemek istiyorsun? Çünkü onların tahıla olan sevgisi öylesine derindir ki herhangi bir yerde bol olduğunu duyduklarında tüccarlar onu aramak için denize açılırlar: Ege’yi, Karadeniz’i, Sicilya Denizi’ni geçerler ve mümkün olduğunca çok tahıl topladıklarında onu deniz yoluyla taşırlar ve hatta kendilerinin yelken açtığı gemiye yüklerler. Ve paraya ihtiyaç duyduklarında, tahılı rastgele herhangi bir yere atmazlar, aksine tahılın en değerli olduğu ve insanların ona en çok değer verdiği yere götürürler ve orada onlara teslim ederler. Evet, babanın tarıma olan sevgisi de buna benzer bir şey gibi görünüyor.”

(Ischomachus:) “Şaka yapıyorsun Sokrates! Ama bence evlerini bitirir bitirmez satan ve başkalarını inşa etmeye başlayan bir adamın da inşaata olan sevgisi aynı derecede gerçektir.”

(Sokrates:) “Elbette! Ve yemin ederim Ischomachus, buna inanıyorum ki bütün insanlar doğal olarak kendilerine kâr getireceğini düşündükleri her şeyi severler.”

XXI. BÖLÜM

(Sokrates): “Ama Ischomachus, savını desteklemek için bütün argümanı ne kadar ustaca sunduğunuzu düşünüyorum. Çünkü çiftçiliğin tüm sanatların en kolay öğrenileni olduğunu söyledin ve bunların hepsini dinledikten sonra, bunun böyle olduğuna tamamen ikna oldum.”

(Ischomachus): “Elbette öyle! Ama sana katılıyorum Sokrates, komuta yeteneği açısından ki bu tarım, siyaset, mülk yönetimi, savaş gibi tüm iş alanlarında ortaktır. Farklı sınıflardan insanların gösterdiği zekâ büyük ölçüde değişir. Örneğin bir savaş gemisinde, gemi açık denizdeyken ve kürekçiler limana ulaşmak için bütün gün çalışmak zorundayken bazı gemi çavuşları adamların moralini yükseltmek ve onları çalışmaya teşvik etmek için doğru şeyi söyleyip yapabilirken diğerleri o kadar zekâsızdır ki aynı yolculuğu tamamlamaları iki kattan fazla zaman alır. İşte burada, gemi çavuşu ve denizciler, ter içinde, birbirlerini tebrik ederek karaya çıkarlar. Oraya kuru bir deriyle varırlar; efendilerinden nefret ederler ve efendileri de onlardan nefret eder. Komutanlar da de bu konuda birbirinden farklıdır. Çünkü bazıları adamlarını çalışmaya ve risk almaya isteksiz hâle getirir; zorlanmadıkça itaat etmeye yanaşmazlar ve hatta komutanlarına karşı gelmekten gurur duyarlar. Dahası utanç verici bir şey olduğunda utanma duygusu bile oluşturamazlar.

Buna karşılık dahi, cesur ve bilge bir lideri ele alalım: Aynı birliklerin veya istersen diğerlerinin komutasını ona bırakalım. Onlar üzerinde ne etkisi olur? Utanç verici bir eylem yaptıktan utanırlar, itaat etmeyi daha iyi bulurlar ve itaat etmekten gurur duyarlar, çalışmak gerektiğinde her biri ve hepsi birlikte neşeyle çalışırlar. Nasıl ki bir erin zihninde çalışma sevgisi doğarsa iyi bir liderin etkisi altındaki bütün bir ordu da çalışma sevgisi ve komutanın gözü önünde kendini gösterme hırsıyla dolup taşar. İşte erlerin komutanlarına karşı hissettikleri duygu böyle olduğunda sana derim ki **güçlü lider**, en sağlam asker, ok ve cirit atmada en iyi olan, en iyi ata binen ve tehlikeyle karşı karşıya kalmada en önde olan yahut ideal bir süvari veya nişancı olan değil, **askerlerine ateşin içinden ve her türlü maceraya onunla birlikte gitmek zorunda olduklarını hissettirebilen kişidir.**

Benzer düşüncelere sahip birçok takipçisi olan kişiye haklı olarak yüce ruhlu olduğu ve haklı olarak “güçlü bir kolla” yürüdüğü söylenebilir. **Ve gerçekten büyük olan kimse, gücüyle değil, iradesiyle büyük işler yapabilen kimsedir.** Özel işlerde de işçileri hevesli, çalışkan ve azimli hale getirebilen yetkili kişi, kâhya veya yönetici, işçileri istekli ve çalışkan yapan kişidir, işi ilerleten ve kazancı artıran da odur.

Ama Sokrates, eğer tarladaki efendinin görünüşü, kötülere cezalandırma ve gayretli işçileri ödüllendirme konusunda en büyük güce sahip olan adamın görünüşü, **işçiler üzerinde çarpıcı bir izlenim bırakmıyorsa** ben şahsen ona imrenmem. Ama eğer onu gördüklerinde kendilerini harekete geçiriyorlarsa ve her işçiye bir azim, rekabet ve mükemmelliğe ulaşma isteği aşıyorlarsa o zaman derim ki: **Bu adamda kraliyet doğasından bir izi var.** Ve bu, benim görüşüme göre, insanların emeğine ihtiyaç duyan her işte, dolayısıyla da tarımda en büyük şeydir. Anlaşman için şunu belirteyim ki, bunu sadece bakarak veya tek bir

dinlemeyle öğrenilebileceğini söylemiyorum. Aksine bu güçleri kazanmak için bir insanın eğitime ihtiyacı vardır. Bunun için de o (insan) büyük doğal yeteneklere sahip olmalıdır. Ve her şeyden önce, bir dahi olmalıdır. Çünkü bence bu yetenek tamamen insana özgü değil, ilahi bir yetenektir; gönüllü itaati kazanma gücü, açıkça tanrıların sağduyuya gerçekten bağlı olanlara verdiği bir armağandır. İstemedен itaat eden tebaaları üzerinde despotik bir yönetim, sanırım, Tantalus'un hayatını yaşamaya layık gördükleri kişilere bahşediliyor; Tantalus'un cehennemde sonsuza dek kalacağı ve ikinci bir ölümden korktuğu söylenir.”

Bu eser, İslam ahlak felsefesi geleneğinde ahlak ilminin bireysel, ailevi ve toplumsal yönetim boyutlarına ayrılarak ele alınışını merkeze almaktadır. Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî*'sinden itibaren sistematikleşen bu üçlü tasnifin Antik Yunan düşüncesiyle olan ilişkisi dikkate alınarak Aristoteles ve Bryson'a atfedilen *Tedbîrü'l-Menzil*, İbn Sînâ'nın *Kitâbu's-Siyâse* ve Fârâbî'nin *Risâle fi's-Siyâse* adlı metinleri Türkçeye kazandırılmıştır. Bu çeviri dizisini tamamlamak amacıyla, ev yönetimi literatürünün erken örneklerinden biri olan Xenophon'un *Oeconomicus* adlı eseri de metinle birlikte sunulmuştur. Çevirilerde metnin anlam bütünlüğü gözetilmiş, diyalog formundaki ifadeler akıcı bir Türkçe ile yeniden yapılandırılmış, gerekli durumlarda açıklayıcı eklemeler parantez içinde verilmiştir. Eser, klasik düşünce ile modern okur arasında köprü kurmayı hedeflemekte ve ahlak, aile ve siyaset felsefesinin kesişim noktalarını görünür kılmaktadır. Okur, kadim metinlerin kavramsal derinliğiyle doğrudan temas kurma imkânı bulacaktır. Bu çalışma, alan araştırmalarına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Özellikle İslam ve Antik Yunan düşünce geleneği arasındaki süreklilik ve etkileşimi görünür kılmayı da hedeflemektedir modern okura sunmayı amaçlamaktadır şeklinde bir perspektif.

ISBN 978-625-8568-95-0

9 786258 568950